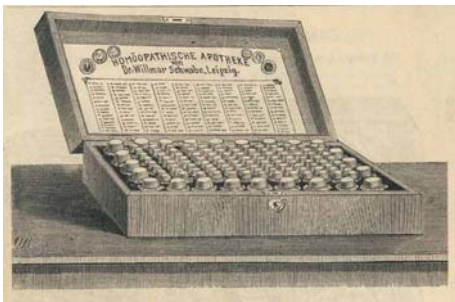

Homøpatiens Tradition i Danmark

fra 1822-2006

- dokumentation af den danske historie og tradition for
homøpatisk medicin

Udarbejdet for
Dansk Homøpatisk Selskab

af
Klaus Sall, Cand. scient, udviklingskonsulent

Finansieret af Allergica Amba og Sall&Sall Rådgivning

December 2006

Indhold

Konklusion og sammendrag	2
Introduktion og definition af Tradition	3
Del 1 Homøpatiens introduktion og udvikling i Danmark	4
Homøpatiens introduktion i Danmark	4
Den tidlige prøvning af homøopatien	5
De første homøopatiske organisationer	7
De homøopatiske sygehuse og klinikker	8
Produktion og import af homøopatisk medicin	8
Homøopati til behandling af dyr	10
Udviklingen af homøpatiens retsstilling	12
Del 2 Udvikling af den danske tradition for homøopati i Danmark efter 1960	13
Homøpatiens retsstilling efter 1960	13
Uddannelse i behandling med homøopatisk medicin	15
Import og produktion af homøopatiske lægemidler	16
Veterinærmedicin	18
Homøopatiske organisationer og foreninger	20
Den danske litteratur om homøopati	21
Anvendelsen af homøopatisk medicin i Danmark	22
Bilag	
1 Referenceliste	25
2 Litteratur og dokumentation om homøopati på dansk	27
3 Lovgivning og regler vedr. homøopatiske lægemidler	29
4 Danske uddannelser og kurser i homøopati	34
5 Danske importører og producenter af homøopatiske lægemidler	35
6 Oversigt over dette skrifs forfattere.	37
7 Reklame for Det Homøopatiske Apotek, Østergade 18, København (1873)	38
8 Prisliste for Dr. Wilmar Schwabe, homøopatiske apotek i Leipzig (1898)	40

Tak

Dette skrift har kun været muligt at udarbejde på grundlag af inspiration og oplysninger fra mange personer som har afsat tid og ressourcer til at bidrage. DHS ønsker hermed at sende en stor tak til alle som har bidraget med informationer, kommentarer og rettelser.

Konklusion og sammendrag

Traditionen for homøopati i Danmark strækker sine rødder tilbage til før 1822, da C. Lund udgav det første skrift om homøopati på dansk. Den første lovgivning om homøopati kom i 1834. Fra 1873 er der dokumentation for serieproduktion af homøopatisk medicin i Danmark. Mængden af bøger om homøopati, som udkom i slutningen af 1800-tallet viser at homøopatien opnåede stor udbredelse i perioden og dokumenterer ligeledes de danske homøopaters valg af midler til forskellige sygdomme. Det er således dokumenteret, at den danske tradition for homøopati rækker mere end 180 år tilbage.

Med udgangspunkt i EU's lægemiddeldirektiv, og idet den europæiske tradition for homøopati er velkendt og veldokumenteret, kan åremålskravet for dokumentation af en dansk tradition for homøopatisk medicin ansættes til 15 år dvs. fra 1991 og frem. Der foreligger dokumentation for, at der i denne periode har været kompetence til at anvende homøopati, og at der har været et stort antal homøopatiske lægemidler til rådighed på markedet.

Dokumentation af kompetence til at anvende homøopatisk medicin omfatter:

- Omfang af danske behandlere der anvender homøopati, som i dag anslås til et antal på ca. 3.000, hvoraf ca. 600 har homøopati som en primær behandlingsmetode. Det anslås at ca. 30 læger og tandlæger anvender homøopatisk medicin, primært ud fra henholdsvis en klassisk homøopatisk tilgang henholdsvis en antroposofisk medicinsk tilgang og at ca. 20 dyrlæger rutinemæssigt anvender homøopatisk medicin. I 1990 anslås de tilsvarende tal til 2.000 behandlere hvoraf 300 havde homøopati som en primær behandlingsmetode. Det anslås at ca. 20 læger og tandlæger anvendte homøopatisk medicin og at ca. 15 dyrlæger anvendte homøopati.
- Der er udgivet 59 bøger på dansk dedikeret til homøopatien, hvoraf hovedparten - 44 bøger - er udgivet efter 1970. Bøgerne dokumenterer en stor bredde i anvendelsen af homøopati i Danmark, som modsvarer de hovedretninger inden for traditioner som findes internationalt. Mange af de specialiserede bøger i homøopati rettet til behandlere, er udgivet i flere oplag, hvilket reflekterer at mange behandlere efterspørger den fremlagte viden.
- Uddannelsesmuligheder for danske homøopater var i 60'erne og begyndelsen af 70'erne koncentreret om skoler og kurser i Tyskland og Sverige. Siden 1976 har der været afholdt kurser i Danmark. I 1990 fungerede 2 skoler og i dag er der 5 skoler hvor homøopati udgør en hjørnesten i uddannelsen samt yderligere 6 skoler, med mindre kurser i homøopati.

Dokumentation af omfanget af homøopatiske lægemidler der har været tilgængelige på det danske marked som grundlag for behandling kan opgøres således:

- Antallet af produkter som har været til rådighed på markedet siden 1976 er på mere end 14.000 lægemidler. I 1990 har der været ca. 31.800 midler på markedet hvilket er noget mere end de lidt over 22.000 homøopatiske lægemidler der er på markedet i dag. På grund af de restriktioner som lovgivningen har sat, har private brugere siden 1870'erne og frem til i dag tilsyneladende haft en ikke ubetydelig import af homøopati fra udlandet.
- Der er i dag 15 danske virksomheder som importerer eller/og producerer homøopatiske lægemidler, hvoraf ca. halvdelen har homøopati som primær handelsvare. I 1976 var der 5 importører. I 1990 var antallet af importører / producenter ca. 10 virksomheder, idet ca. 5 virksomheder blev etableret fra 1991 til 1994. Efter 1994 har det ikke været muligt at registrere nye midler på det danske marked hvilket har låst markedet fra 1994 til udgangen af 2005.

En undersøgelse fra 2003 dokumenterer at ca. 4% af den danske befolkning har anvendt homøopati.

Ovenstående dokumenterer at der i Danmark eksisterer en veletableret tradition for homøopati.

Introduktion og definition af tradition

Lægemiddelstyrelsen har ønsket at få dokumenteret at der eksisterer en tradition indenfor homøopati i Danmark. Dette ønske har Dansk Homøopatisk Selskab ønsket at imødekomme i form af den dokumentation som er fremlagt i dette skrift.

Ifølge EU-Kommisionen's Lægemiddeldirektiv kan der opstilles åremålskrav for en tradition. Dette er f.eks. defineret i Lægemiddeldirektivets afsnit for traditionelle plantelægemedler således:

Traditionel plantemedicin:

Præparatet har været anvendt medicinsk i mindst 30 år indenfor EU - eller 15 år indenfor EU og 15 år udenfor EU.

Parallelt med ovenstående definition kan man definere et nationalt krav vedr. dokumentation af homøopati således:

Tradition for homøopati:

Homøopati har været anvendt medicinsk i mindst 30 år i Danmark - eller 15 år i Danmark og 15 år indenfor EU.

I EU er den homøopatiske tradition i f.eks. Tyskland og Frankrig velkendte og åremålskravet til en dansk tradition er derfor 15 års tradition dvs. fra 1991 og frem til i dag..

1. Del

Første del af dette skrift beskriver Introduktionen af homøopati i Danmark fra for 184 år siden fra homøopatens barndom i 1820'erne og 30'erne og frem. Historien beskriver bl.a. hvorledes homøopatien med held blev inddæmmet af det etablerede sundhedssystem, hvilket blev reflekteret i lovgivningen således at homøopatisk medicin kun måtte ordineres af læger, kun måtte distribueres gennem apoteker og endeligt i 1934 blev receptpligtig, Med receptpligten blev distributionen af homøopatisk håndkøbsmedicin forsøgt blokeret. Receptpligten blev opretholdt frem til 1. januar 1976 for snart 31 år siden. Udviklingen i homøopatens retsstilling i 1800 og 1900'tallet er en nøgle til at forstå Homøopatens stilling i dag.

2. Del

Anden del af denne redegørelse indledes med en beskrivelse udviklingen i homøopatens retsstilling fra 1970 og frem til i dag. Dernæst følger dokumentation af en nutidig dansk tradition for homøopati som skal dokumentere, at der er kompetence til at anvende homøopati, og at der er homøopatiske lægemidler til rådighed på markedet.

Kompetencen til at anvende homøopati er reflekteret i følgende:

- Omfang af danske behandlere, læger, tandlæger og dyrlæger som anvender homøopatisk medicin.
- Omfang af dansk litteratur om homøopati.
- Omfanget af uddannelsesmuligheder inden for homøopati for danske behandlere.
- Omfang af danske organisationer som relaterer til anvendelsen af homøopatiske lægemidler.

Dokumentation af at der er lægemidler på markedet omfatter:

- Antallet af virksomheder som arbejder med produktion og import af homøopatisk medicin.
- Antallet af homøopatiske lægemidler som er til rådighed for danske behandlere.

Redegørelsen afsluttes med en bilag som på en række punkter giver mere omfattende og detaljeret information, som vanskeligt har kunnet indpasses i teksten.

Del 1 Homøopatens introduktion og udvikling i Danmark

Samuel Hahnemann (1755-1843) udgav efter flere års forskning sit første skrift om homøopati i 1796 og i 1810 udgav han *Organon der rationelle Heilkunde*, som er det hovedværk om principperne i homøopati, som han fortsatte med at videreudvikle gennem resten af sit liv. Homøopatien vandt hurtigt udbredelse i Tyskland og Østrig og siden i Frankrig. Flere danske læger blev engageret i de aldeles nyskabende opdagelser som dannede grundlaget for homøopatien og blev optaget af at anvende dem i praktisk behandlingsarbejde og i at oplyse om dem. Således begyndte et større arbejde med at oversætte de mest praksis-orienterede tysksprogede større og mindre værker om homøopati, som ofte udkom i flere genoptryk. Når vi tager i betragtning at datidens danske læger havde et udmærket tysk-kendskab, at kommunikationsveje var besværlige og langsomme, og trykning ganske bekostelig viser det at tankerne om homøopatisk medicin vakte betydelig interesse både i og uden for de lægelige kredse i Danmark.

Homøopatens introduktion i Danmark

I 1822 udkom det første skrift om homøopati på dansk. Det var et af Hahnemann's små hæfter som var oversat af lægen (skibs- og kompagnikirug) Hans Christian Lund (1765-1846) med titlen *Den homøopatiske helbreds-læres ånd*. Christian Lund oversatte senere flere af Hahnemann's skrifter bl.a. *Sendebrev om helbredelsen af cholera og at sikre sig for smitte ved sygesengen*, tilligemed et oplysende tillæg af forfatteren og bekræftende meddelelser af udgiveren (1831) (Brade 1996).

Også Hahnemann's skrift om allopati blev oversat til dansk med titlen *Allopatien et ord til advarsel for enhver slags syge*. (1831) Også den første homøopatiske håndbog kom på dansk i Christian Lunds oversættelser: Carl Georg Christian Hartlaubs indføring i homøopatien med titlen: *Katekismus i homøopatien eller kort og fattelig fremstilling af den homøopatiske lægemådes grundsætninger for læger og ikke-læge*. (1827) (Brade 1996).

Der kan derfor ikke være tvivl om, at der allerede mens Hahnemann levede forelå en række oversættelser af homøopatiske skrifter til dansk, som bidrog til udbredelse af kendskabet til den homøopatiske lægekunst (Brade 1996). Det teoretiske hovedværk om homøopati – *Organon* – blev først oversat til dansk i 1990.

”En analyse af H.C. Lunds publikationsvirksomhed viser hans målgruppe må have været patienterne og blandt disse den del som købte bøger og abonnerede på tidsskrifter. Socialt tilhørte denne gruppe den højere middelstand og dersom budskabet skulle ud til en bredere del af befolkningen og opnå dens forståelse og accept – hvilket var uhyre vigtigt for en ny ”bevægelse ” gennembrud – var det netop gennem den højere middelstand, der bl.a. omfattede præsterne. Vi ved at mange af disse i udstrakt grad ydede hjælp til befolkningen i sygdomstilfælde. Læserne af hans populær- medicinske værker var den voksende middelstand samt borgerskabet. Et udtryk for hvor populær han var netop i disse kredse kom fra højesteretsdommer Gustav Ludvig Baden, som opfordrede alle læger til fordomsfrit at afprøve homøopatien og rapportere om deres erfaringer” (Brade 1996).

”Hans Christian Lund omtales ikke i samtidens lægelige skrifter mod homøopatien og eftertidens medicinhistorikere repræsenteret af bl.a. Kr. Carøe (1851-1912) titulerer ham ikke men karakteriserer ham som en mislykket kirurgisk studerende” (Brade 1996).

Hans Christian Lund bidrog væsentlig til at homøopatien tidligt kom til Amerika. I begyndelsen af 1820'erne underviste han Hans Burch Gram i homøopati samtidig med at Gram læste til læge i København. Gram var født af danske forældre i Boston og var i Danmark bl.a. for at studere. Hans Burch Gram var i 1825 den første som bragte homøopatien til Amerika. Han havde stor succes med

sine homøopatiske behandlinger hvilket medførte at homøopatien hurtigt fik stor udbredelse i bl.a. New York.

”I 1837 var der 71 allopatere og kun 4 homøopater. I 1884 var der 8 praktiserende homøopatiske læger hvorimod antallet af skolemedicinere var vokset til 180. I Jylland var der på det tidspunkt en enkelt homøopat overfor 237 allopatere. Det lykkedes ikke for nogen driftig homøopatisk læge at opnå en ledende position. De mest kendte homøopater på denne tid var Johann Carl Ludwig Pabst (1795-1861) som praktiserede i København helt frem til 1860. Endvidere Hans Thomsen (1802-1864) som var uddannet kirurg og som gjorde sig positivt bemærket ved koleraepidemien, samt Christian Leontin Lund (1818-1875), han var søn af H.C. Lund. Dr. Ludvig Hakon Feveile, offentliggjorde i 1888 i København en dansk oversættelse af Theodor Bruchner’s *Homøopatisk rådgiver for lægfolk*. Dermed trådte han i sin fars fodspor som oversætter og forfatter af homøopatisk litteratur” (Brade 1996).

Anna-Elisabeth Brade, som har forsket i homøopatiens udvikling i Danmark, skriver, at hun ikke i andre lande har konstateret, at det medicinske establishment i den grad har lukket homøopatien ude som tilfældet har været i Danmark. En af årsagerne til denne succesrige strategi skyldes at de ledende medicinere og de ledende embedsmænd i forvaltningen alle var studiekammerater fra samme universitet og alle havde samme sociale baggrund. Det gjorde opbygningen af netværket nemmere og begunstigede den danske lægestands monopol tendenser. En anden faktor var at *Wasserheilkunde* i midten af 1800 tallet var en stærk konkurrent til homøopatien. *British Journal of homoeopathy* skriver i 1855 lidt ironisk ”If homoeopathy has not made that progress in Denmark which we might have expected from the great intelligence of the people, hydropathy at least can boast a very large number of partisan.” (Brade 1996).

I perioden fra 1864 til 1920 kom Sønderjyderne under Tysk overherredømme. På sundhedsområdet medførte dette at Sønderjylland blev påvirket af den tyske kultur, hvor holdningen til homøopati var meget positiv også blandt læger. Homøopatien fik stor udbredelse i området. En række tyske homøopatiske firmaer solgte ”Homøopatisk husapotek” bestående af fra 10 til 60 forskellige remedier samt en bog der fortalte om anvendelsen af de enkelte midler. En undersøgelse gennemført i det sønderjyske område omkring 2002 har vist at disse gamle homøopatiske husapoteker fortsat findes i gemmerne i det sønderjyske område. (Marckmann 2003). Disse Homøopatiske husapoteker vandt stor udbredelse, særligt blandt lægfolk.

Den tidlige prøvning af Homøopatien

En af de få læger som fulgte opfordringen fra G.L. Baden til fordomsfrit at afprøve homøopatien var udgiveren af tidsskriftet *Bibliotek for læger* dr. Carl Otto (1795-1879) :Han lagde dog ikke skjul på sin skepsis, selvom han hilste Hahnemann’s forskning velkommen (Brade 1996).

Dr. Carl Otto egne forsøg med syge mennesker med ”Schüttelfrost”, mavekrampe og hoste bekræftede ham i hans forbehold overfor virkningen af homøopatisk medicin. Efter en række forsøg udtrykte han at: ”det tjener de danske læger til stor ære at homøopatien ikke har fundet anerkendelse der.” (Brade 1996).

I dag ved vi at Carl Otto’s forsøg var fåtallige og meget kortvarige. Med udgangspunkt i homøopatien begår han flere, væsentlige fejl. Først og fremmest går han den nemme vej og anvender sekundær litteratur i sine forsøg i stedet for at gå til Hahnemann’s egne skrifter, hvor hans lægemiddellære allerede var udkommet i 2. oplag. Set fra den lægevidenskabelige indfaldsvinkel begår han den fejl, som senere lægerne anklager homøopaterne for: ikke selv at verificere Hahnemann’s resultater vedrørende lægemidlernes virkning. Carl Ottos anden fatale fejl er, at han ikke anvender midler fremstillet af en af homøopaterne anerkendt apoteker. Selve fremstillingsprocessen med den korrekte potensering og om-

rystning er vital del af homøopatien, og intet tyder på at danske farmaceuter på dette tidspunkt beherskede denne teknik. Carl Ottos tredje fejl var at han ikke ville tage sig tid til at optegne alle patienternes symptomer ned til de mindste – tilsyneladende ligegyldige detaljer – og sammenstiller disse med lægemidlernes symptomfremkaldende karakteristika – et af homøopatiens grundelementer. Carl Ottos artikel var det første modsvar til homøopatien fra dansk lægelig side og som sådan ikke fyldestgørende hverken ud fra en lægevidenskabelig eller homøopatisk indfaldsvinkel (Brade 1996).

Nogle år senere i 1835 offentliggjorde divisionslæge Christian Heinrich Hahn (1802-1868) i selv samme tidsskrift sine positive erfaringer med Hahnemann's behandlingsmetoder. Ikke mindst indrømmede han, at ikke i alle tilfælde havde han succes med behandlingen. Han berettede også om sine erfaringer fra en rejse hvor han mødte nogle af de mest betydende homøopater i Tyskland. I Köthen mødte han Samuel Hahnemann og Paul Wolf (1795-1857) og i Dresden Karl Friedrich Trinks (1800-1868). På grund af talrige modsigelser blev denne artikel i det førende danske lægetidsskrift uden virkning, selv om forfatteren betonedede den generelle rigtighed af lighedsprincippet. Imidlertid kom en ung læge, Carl Kayser (1811-1870) og fremhævede Hahn's metodiske forsømmelser. Han påpegede at der ikke var anvendt placebo i undersøgelsen og at afprøvningen ikke var udført på raske forsøgspersoner, som Hahnemann havde forlangt. Bemærkelsesværdigt er det, at nødvendigheden af placebo kontrollerede studier allerede er nævnt på dette tidlige tidspunkt, idet metoden netop for første gang var blevet afprøvet i Tyskland af homøopater og deres kritikere (Brade 1996).

"Ligeledes i 1835 offentliggjorde praktiserende stadslæge Holger J. Fangel fra Fredericia sine positive erfaringer med homøopati. Det var i alt 163 sygehistorier fra hans praksis i perioden 1833-1834. Hensigten var at "vække tillid til en metode, som man, fordi man hidtil ikke var opmærksom på dens virkninger, ofte har miskendt". Skriftet udkom både som en monografi og som en artikel i "Bibliotek for læger", hvorfor man må formode at målgruppen har været den danske lægestand.. Artiklens struktur bekræfter dette, idet sygehistorierne er disponeret med symptombeskrivelse, behandling, reaktion herpå, videre sygdomsforløb med tilhørende ændringer i behandlingen, helbredelse. Fangel afslutter ikke sit arbejde med en samlende konklusion. Han må have ment, at de positive resultater i hver sygehistorie klart talte for sig selv og til fordel for den homøopatiske behandlingsmetode" (Brade 1996).

"Men Fangel har også ud fra sin erfaring som Stadsfysikus vidst, at det foruden fagfæller tillige drejede sig om at få myndighederne positivt stemt, og det kunne man dengang som nu bedst gøre ved at påvise besparelser. Derfor understreger han, at homøopatiske midler er væsentlig billigere end de autoriserede lægemidler, hvilket "med hensyn til kommunernes tarv visselig kunne komme i betragtning. Hvis man derudover kunne formå de fattige til at holde en passende diæt under sygdom, ville udgifterne til medicin næsten aldeles bortfalde – mener Fangel" (Brade 1996).

"Det lægevidenskabelige samfund, repræsenteret af Fr. Wilh. Mansa (1794-1879), Michael Djørup (1803-1876) og endnu engang Carl Otto reagerede med det samme og striden havde mange facetter. Fælles for alle tre kritikere er fordringen til kontrollerede kliniske forsøg. Metoden var ny og de praktiske erfaringer hermed endnu sparsomme, men Danmarks ledende klinikere og farmakologer så klart, at præcis viden om lægemidlernes virkninger kun kunne erhverves ved at have en kontrolgruppe i forhold til forsøgsgruppen. H. Fangel's erfaringer ved sygesengen blev afvist af samtidens lægelige autoriteter, som ikke værende rationelle hverken i problemstilling, struktur eller forskningsmetode" (Brade 1996).

"H. Fangel svarede på kritikken ved at henvise til, at næppe nogen læge i farlige sygdomme ville vove at anstille sådanne forsøg, hvor der kun blev givet lægemidler til en del af patienterne. "Skulle jeg have ladet en del af de syge, der tillidsfuldt søgte hjælp hos mig, henligge uden at yde dem denne for at se, om mulig naturens kræfter alene kunne fremvirke helbredelse, oppebie, at patienterne blev sygere, end da jeg kaldtes". Fangel afviser således kravene om naturvidenskabelig forskningsmetode ved at påpege etiske problemstillinger herved" (Brade 1996).

"I Danmark lykkedes det ikke for homøopatien at få fodfæste på det medicinske fakultet i København. I 1867 forsøgte lægen Henrik Lund at få antaget en doktordisputats ved Københavns Universitet om

Arnika som homøopatisk lægemiddel. Forsøget mislykkedes fordi skønsmændene var af den mening at den beskrevne virkning af Arnika baserede sig på antagelser som var uvidenskabelig” (Brade 1996).

I 1869 ønskede Dr. Feveile at donere en del homøopatisk litteratur til kommunehospitalet hvortil hospitalet svarede d. 16 maj 1869: Da vi ikke anerkjende Homøopatien som henhørende under Lægevidenskaben, kunne vi ikke modtage den os tilbudte gave til det herværende Bibliotek, hvis Indhold er udelukkende lægevidenskabeligt (Pedersen 1984).

De første homøopatiske organisationer

”Hans Christian Lund udgav det første dansksprogede tidsskrift om homøopati *Den reformerte lægekunst, et Ugeblad for sundheds- og sandhedsyndere*. Det udkom i 26 numre i en kortere periode fra januar til juli 1833. Årsagen til den korte udgivelsesperiode skønnes dels at være censuren, dels mangel på tid hos udgiveren” (Brade 1996).

I 1854 blev det Homøopathisk Forening i København grundlagt. Dette selskab foranledigede udgivelsen af flere bøger om homøopati blandt andre en oversættelse af *Chepmells Huslæge* oversat af homøopatisk læge Siemsen i 1859 (2. oplag i 1863) og i 1881 den større *Homøopatisk Hus og Familielæge* af Clotar Müller, oversat af et andet af foreningens medlemmer den homøopatiske læge Oscar Hansen (Cand. Med. & chir.) (ref.: bogens forord). Af andre udgivelser kan nævnes ”*Vor tids Helbredelseslære, efter Dr. Stens*”, ”*Om behandling af Cholera*”, ”*Om behandling af Strubehoste*” og ”*Kort Anvisning til Behandling af syge Dyr*” (fra oversigt i Dansk Månedsskrift for homøopathi nr. 12 december 1875). Ligeledes bistod man ”Fondet til oprettelse af et homøopathisk hospital” med indsamling af midler bl.a. gennem afholdelse af årlige basarer.

Den Homøopathiske Forening i København påbegyndte i januar 1874 udgivelsen af *Folkeligt Månedsskrift, helliget homøopatien* (FMHH) (1874-1897). De første numre blev redigeret af pastor Hass, som i forbindelse med en uoverensstemmelse i marts 1874 om etablering af et homøopatisk hospital bl.a. nedlagde sit hverv som formand for fonden og sit hverv som redaktør af tidsskriftet (FMHH 1874 nr. 3 s 47-48). Fra oktober 1876 blev homøopatisk læge Oscar Hansen valgt som redaktør. Dette skrift blev udsendt til foreningens medlemmer. Tidsskriftet ændrede i 1875 navn til *Dansk Månedsskrift for homøopthi*, (DMH). Den københavnske forening havde da fået flere medlemmer fra bl.a. jyske byer (se f.eks. DMH nr. 9 september 1875). Månedsskriftet bragte bl.a. nyt om behandling af diverse sygdomme, anvendelse af diverse homøopatiske midler, og nyt primært fra Tyskland, Frankrig, Amerika og Brasilien om behandling og undersøgelser af homøopatisk behandlings virkning sammenlignet med konventionel behandling (se f.eks. DMH 1875 nr. 12 s. 118-120)

Homøopathiske Forening i København havde ved generalforsamlingen i september 1873, -74, -75 og -76 et medlemstal på 73, 86, 100 og 110 (FMHH og DMH 1874-76) og i 1884 ca. 100 medlemmer, men mod slutningen af 1800 tallet var medlemstallet faldet til omkring det halve. I 1911 blev der i ”The International Homeopathich Medical Directory” beklaget, at man i Danmark havde ”lack of an organising spirit” (Brade 1996).

I Jylland blev der i Rander i 1874-75 etableret en ”Jydsk homøopathisk Forening” som ved sin stiftelse havde 41 medlemmer (DMH 1875 nr. 4). I perioden fra 1896 til 1902 blev *Homøopatisk tidsskrift* udgivet med hjemsted i Århus.

De homøopatiske sygehuse og klinikker

Homøopathisk Forening i Kjøbenhavn's formand Dr. Med E.R. Ferveile sendte i 1862 en opfordring til kommunalbestyrelsen om oprettelse af en "Afdeling for homøopathisk Lægebehandling paa det nye Kommune-Hospital" (Pedersen 1984). Man fik afslag på dette 5 år senere og foreningen begyndte i 1870 at indsamle midler med henblik på at etablere et homøopatisk sygehus i Kjøbenhavn idet man indstiftede "Fonden til oprettelse af et homøopatisk hospital i Kjøbenhavn.

Pastor Hass, en af de store fortalere for homøopatien, var ikke tilfreds med fondens langsomme etableringsproces og han etablerede i 1874 for egne midler en "Lægeanstalt for kroniske Sygdomme" i Emdrup med 12 sengepladser. Klinikken måtte 2 år senere lukke på grund af byggetekniske mangler. Lederen af anstalten, Dr. Med Søren G. Jensen (1811-?) var lige som Hass en veteran indenfor den homøopatiske bevægelse i Danmark (Brade 1996).

"Fonden til oprettelse af et homøopatisk Hospital" (Stadf. Nr. 57, 6. marts 1877) midler voksede primært ved testamentariske donationer (Se opgørelser i *Dansk Månedsskrift for homøopthi*) og i 1884 købte man en grund på Fuglebakken på Frederiksberg. I 1911-13 blev hospitalet bygget og det homøopatiske hospital indviet med 52 sengepladser og en kirurgisk-fysioterapeutisk afdeling, samt elektro-medicin og badeafdeling. Den lægelige ledelse blev forestået af P. Ørum og Th. Thorsen. Smitsomme sygdomme blev ikke behandlet på hospitalet. 3 år efter i slutningen af 1916 blev driften af hospitalet stoppet på grund af økonomiske vanskeligheder og hospitalet blev videreført af Københavns Kommune, som et ganske almindeligt børnehospital (Fuglebakkens Børnehospital). Pengene fra salget af bygningen blev tilbageført til fonden. (Pedersen 1984 pp. 260-261).

I 1925 købte og indrettede fonden et nyt homøopatisk hospital med 30 sengepladser. Denne gang på adressen Rosbækvej 1 i Hellerup. Hospitalet blev indviet 1. juni 1925 og det fortsatte sin drift indtil 1950. På dette tidspunkt blev bygningerne solgt og midlerne gik tilbage til fonden.

Ud over de københavnske hospitaler og klinikker var der i Vejle i 1890'erne en homøopatisk specialklinik. Den havde speciale i mavesygdomme, og blev ledet af Dr. Ludvig Hakon Feveile, søn af den betydende danske homøopat Erik Nisson Feveile (1819-1873).

Import og produktion af Homøopatisk medicin

Pionererne inden for homøopati, og jo da ikke mindst Hahnemann producerede selv den homøopatiske medicin de anvendte til behandling af deres patienter. Det er ikke klart om de første danske læger som arbejdede med homøopati selv forarbejdede eller om de importerede den homøopatiske medicin.

Produktion og salg af homøopatisk medicin blev ud fra en anordning af 1682 lagt ind under de danske privilegerede apotekers område og dette blev understreget i en skrivelse fra Justitsministeriet fra 1869.

Den danske produktion eller import af homøopatisk medicin ser ud til at have været noget svingende. Dette fremgår blandt andet af L.D. Hass, som fra det 2. oplag af "*Homøopatisk Lægebog*" anviste sine læsere hvor de kunne købe homøopatisk medicin. I den 5 udgave af bogen som udkom 1876 skriver han i bogens "*Forord og Forklaring*" følgende: "*efter at nemlig Sundhedskollegiet af sær og synderlig Kunst og Nåde havde fået de Udsalgssteder forpurrede, der vare anførte i anden Udgave af Lægebogen, kom jo mange i Folk i Forlegenhed ...*" Ifølge Hass blev salget af homøopatisk medicin i denne periode således systematisk bekæmpet fra autoriseret side.

I Samme forord skriver han dog også: ” *Det glæder mig derfor meget nu i længere Tid at have kunnet give Anvisning på et dansk homøopatisk Apotek, oprettet af Dr. Benzou på Svaneapotheket (Østergade, Kjøbenhavn), hvis Udvalg både i Pålidelighed, Udstyrelse og Billighed kan måle sig med de bedste udenlandske.*”. Dette tyder på, at der i 1876 kun fandtes et anbefalelsesværdigt homøopatisk produktions- og udsalgssted i Danmark. Det Homøopatiske Apotek i Østergade 18 i København K solgte både enkelte flasker og hele husapoteker (L.D. Hass *Homøopatisk husapotek* sidste side i bogen).

Når L.D.Hass skriver ”*i længere tid*” så drejer det sig om flere år. For allerede da Hirschel’s *homøopathisk Lægebog* udkom i begyndelsen af 1873 var denne på de bageste sider udstyret med 5 siders reklame for ”Homøopathisk Apothek, 18 Østergade 18, 3die sal. Kjøbenhavn”. Apoteket producerede homøopatiske midler: ”*Medicinen tilberedes efter originale Forskrifter. – For Nøjagtighed garanteres. Bestillinger udføres prompte og hurtigt til moderate priser.*” Se kopi af reklamen i bilag 7, som også har prislister for produkter lavet på sukkerkugler og i pulver (se bilag 7).

Prisen for en flaske medicin i potenser fra 1-30 var som det fremgår af tabel 1

Tabel 1		
Pris for en flaske medicin i rigsdaler og skilling		
Mængde	Rigsdaler	Skilling
500 g	2 Rd.	
200 g	1 Rd.	
100 g		64 sk.
50 g		40 sk.
25 g		24 sk.
15 g		16 sk.
10 g		12 sk.
5 g		8 sk.

Det Homøopatiske Apotek Østergade 18 solgte også alt udstyr og råvarer til egen produktion af homøopatiske midler som sukker, spiritus, ”skeer og horn af porcelain”, flasker og glas i alle størrelser, ”gummerede etiketter”.

Endvidere solgte apoteket ”Hus- & familie-Apotheker hensigtsmæssigt og elegang indrettede i polerede Trækasser og Papæsker....Med 12, 24, 40, 60, 80, 120 midler, fra 2 Rd. Til 20 Rd.”. Og videre i reklameskrivelsen: ”Hus og familie-Apotheker, Lomme-Apotheker og Etuier af træ, læder og pap, overtrukket med Lærred, til forskellige danske og fremmede lægebøger haves på lager og sælges til de billigste priser. Apotheker for enkelte sygdomme som Tand-apoteker. Strubehoste-apoteker. Cholera-Apotheker ..... Apotheker til dyr.

I 1873 var der således etableret en egentlig serieproduktion af homøopatisk medicin i Danmark til salg som husapoteker mv. En anden reklame viser at der i 1888 fortsat var et homøopatisk apotek i København (Bruckner 1888) nu beliggende Ny Østergade 1.

Vedr. muligheden for at importere homøopati havde Hass i tidligere udgaver af sin bog opfordret sine læsere til at bestille homøopatisk medicin i udlandet – hos det homøopatiske Central-apotek i Leipzig. I 1876 skrev han: ”*Centralapotheket i Leipzig er opløst; men ibland de mange som findes der, vil jeg blot nævne de tvende største og nok altid bedst forsynede Apotheker: Det ene bestyres af Dr. W Schwabe, og det andet af Täschner & Co. I øvrigt finder der overalt i den dannede Verdens selv mindre byer baade homøopathiske Læger og Apotheker, ...*”. Hvad Hass havde oplevet med sine leverancer fra Centralapoteket i Leipzig der fik ham til at tro at det var opløst er ikke let at sige, for det fortsatte med at spille en væsentlig rolle som eksportør til Danmark under ledelse af Dr. W Schwabe som Hass nævner som ejer af et andet af de store apoteker i Leipzig. Se reklame i bilag 8.

Ifølge prislisten fra Centralapoteket i Leipzig kostede forsendelsen til Danmark i 1887 50 pfennig for pakker op til 5 kg (Brade 1996).

I 1920 etablerede Tødin i Åbenrå import af homøopati. På dette tidspunkt efter 1. verdenskrig blev det sydlige Jylland tilbagegivet til Danmark og de tyske læger og lægpraktikanter fik ret til at videreføre deres hidtidige praksis som i høj grad var baseret på behandling med homøopatiske lægemidler. Dette medførte et behov for distribution af homøopatiske lægemidler til danske apoteker i området. I de efterfølgende år udvidede Tødin sortimentet til også at omfatte antroposofisk homøopatisk medicin.

Kort før første Verdenskrig havde det tyske firma Dr. Schwabe etableret et salgssted i København. I året 1931 eksporterede Dr. Schwabe homøopatiske lægemidler til Danmark til en værdi af 14.812 Reichsmark, det var næsten lige så meget som blev eksporteret til Østrig, men kun 25% af eksporten til Sverige. Som til de øvrige lande gik Dr. Schwabes eksport ned ad bakke i 1930'erne. I 1937 blev der eksporteret for 7.682 Reichsmark til Danmark (Brade 1996).

I Sønderjylland var udviklingen for homøopati efter krigen uberørt af de stramninger for homøopati som blev gennemført i 1934. De tyske læger anvendte homøopati og apotekerne producerede eller videreforhandlede homøopatiske lægemidler til patienterne. Løveapoteket i Haderslev er et udmærket eksempel på dette, idet det solgte homøopatisk medicin til de patienter der blev henvist fra Dr. Harbeck som var homøopatisk læge i Haderslev.

Uden for Sønderjylland var der flere apoteker som producerede eller importerede homøopatisk medicin. Sct. Clemens apotek i Studsgade i Århus producerede homøopatisk medicin frem til begyndelsen af 1970'erne. Dette salg blev senere overtaget af Sct. Pauls Apotek i Århus som fortsat den dag i dag importerer og sælger receptpligtige homøopatiske produkter.

Homøopati til behandling af dyr

Anvendelse af homøopati til dyr blev også hurtigt udbredt i Europa, og herunder Danmark, Norge og Sverige. Den første udgivelse på dansk blev *Kort Anvisning til Behandling af syge Dyr* udgivet af Homøopathisk forening i Kjøbenhavn. Denne blev udgivet i 1800 stk. i 1875. Disse var alle solgt ved næste opgørelse af foreningens lager i oktober 1876 (se DMH 1875 nr. 12 s. 90 og 1876 nr 11 s. 87). Dernæst i 1877 udkom *Homøopatisk Dyrlægebog eller Anvisning til syge Husdyrs Behandling efter homøopathiske Grundsætninger* skrevet af J. C. Schæfer hvoraf 3. oplag udkom i 1883.

I 1898 udkom den illustrerede efterfølger til ovennævnte bog: *Homøopatisk Raadgiver i Sygdomme hos Hesten og Kvæget* på 283 sider skrevet af den danske dyrlæge (og Kancelliraad) Sander-Larsen (Hornslyd). I forordet til denne bog beskriver Sander-Larsen følgende ”I Sommeren 1896 modtog jeg af Dr. Willmar Schwabe, Eier af det store homøopatiske Centralapothek i Leipzig Opfordring til at gennemsee og rette den på Dansk udgivne 3 Udgave af ”Schäfers homøopatiske Dyrlægebog”; jeg kom dog snart til erkendelse af, at de forældede Rammer i denne Bog ikke længere passede til Videnskabens nuværende Synspunkter, og jeg tilbød derfor Dr. Willmar Schwabe at skrive en hel ny Dyrlægebog, hvad han beredvillig gik ind paa.” Dette tyder altså på at det danske marked for veterinærmedicin har været så vigtigt for apotekeren i Leipzig, at han har ønsket at fremme litteratur på dansk, som kunne vejlede i anvendelsen af veterinær homøopati. Sander-Larsens bog er da også udgivet på ”Dr. William Schwabes Forlag i Leipzig.

Den undersøgelse som Anton Marckmann har udført vedr. forekomsten af husapoteker på Als og i Sønderjylland viser også at Schwabes husapoteker var vidt udbredte. Ud af 11 husapoteker var de 9 fra apoteket i Leipzig (Marckmann 2003).

”Der Homøopathischen Central-Apotheke” i Leipzig solgte færdige husapoteker til behandling af husdyr. Ifølge en af de prislister som fulgte med ved købet af Sander-Larsens bog fra omkring år 1900 solgtes ”Homøopathische Haushier-Apoteken” i de størrelser og priser som fremgår af tabel 2:

Tabel 2

Veterinære husapoteker fra Leipzig

Antal midler	Pris i Mark
26 midler	til 17,5 M
43 midler	til 29 M og
64 midler	til 40 M.

Som ovenfor nævnt solgte det Homøopatisk Apotek, Østergade 18 i København ligeledes homøopatiske husapoteker rettet til behandling af dyr allerede i begyndelsen af 1870’erne.

I en international adressefortegnelse fra 1911 findes kun en enkelt dyrlæge registreret som homøopat. Og der er en henvisning ”There are others who ask not to be known as homoeopaths as there is no certain organization” (Brade 1996).

Udviklingen af homøopatens retsstilling

Homøopati blev første gang nævnt i dansk lovgivning i 1834, idet det danske Kanseli dette år forordnede (K. Skr. 23. januar 1834) at kun autoriserede læger havde retten til at praktisere homøopati. Alle andre behandlere kom ind under anordningen om kvaksalveri.

Reglerne vedr. kvaksalveri var etableret ved en kongelig anordning fra 1794, og var fortsat gældende op i 1900-tallet. Præsten L.D. Hass (1808-1881) som praktiserede homøopati blev 6 gange dømt for at overtræde denne forordning, hvilket ikke afholdt ham fra at udøve sin gerning og udbrede kendskabet til homøopatien (Brade 1996). Hass var så vidt vides årsag til at strafferammen for overtrædelser blev mildnet i lov af 3 marts 1854 hvorved ”Straffebestemmelsen i §5 i anordningen fra 1794 forandres”. Den nye forordning ville i fremtiden ikke give så lange og ærekrænkende straffe for kvaksalveri.

En Anordning af 1682 vedr. apotekernes privilegerede ret til at fremstille og sælge medicin, dannede ifølge L.D. Hass (*Kortfattet homøopatisk lægebog 5. udgave 1876 s. 3*) grundlag for at Produktion og salg af homøopatisk medicin var forbeholdt de danske apoteker. Hass skriver: ”*Det er således vel forstået, ikkun handel med homøopathisk Medicin eller Udsalg af den, som er forbudt heri landet, da man paastaar, at efter en Anordning af 1682 er den de privilegerede Apothekere forbeholden* (*Skøndt disse hverken ere forpligtede til at have den på Lager eller til at tillave den”. Saaledes lyder det logiske Raisonnemnt.*). Dette er formodentlig dog kun den halve sandhed idet Justitsministeriet i sin skrivelse af 22. november 1869 fastslog at ”Forhandling af homøopatiske Lægemedler er ikke tilladt andre end Apotekerne.”

Efter 1869 er det således entydigt at lægerne har eneret til at anvende homøopatiske lægemidler til behandling af patienter og apotekerne har eneret til at forhandle homøopatiske lægemidler i Danmark.

De skrivelser som udsendes fra henholdsvis Sundhedskollegiet og Justitsministeriet i 1877, 1878, 1882 og 1886 giver en vis indikation af at både lægernes og apotekernes eneret udfordres på forskellig måde (se titler på skrivelser i bilag 3). De danske homøopater fik understreget at de ikke havde en dispenseringsret. Et forsøg på at få den tilbage via domstolene sluttede med et nej ved Højesteret.

På dette tidspunkt bæres den danske tradition for homøopati af

- Praktiserende læger (og senere hospitalslæger) som anvender homøopatiske lægemidler.

- Homøopater som uden at være læger alligevel behandler patienter og således overtræder lovgivningen (f.eks. L.D. Hass).
- Borgere som behandler sig selv og nærmeste familie med udgangspunkt i de udbredte husapoteker og bøger med instruktioner i homøopatisk behandling.

Homøopatisk medicin kan købes i håndkøb på et dansk apotek eller kan importeres fra forskellige udenlandske apoteker.

Denne retsstilling vedvarer i princippet frem til 1920 hvor muligheden i princippet udvides da Sønderjyske lægpraktikanter i det tilbagegivne del af Sønderjylland, får ret til at fortsætte deres virke ud fra tysk tradition. På grund af de særlige forhold som gjorde sig gældende i Sønderjylland efter områdets tilbagevenden til Danmark i 1920 blev der i lov nr. 273 af 28. juni 1920 om "Udvidelse af Sundhedslovgivningens Gyldighed til de sønderjydske Landsdele" åbnet mulighed for at de personer, som ifølge de hidtil gældende tyske regler praktiserede som Lægpraktikanter, kunne fortsætte denne virksomhed.

I bekendtgørelse 144 af 30 marts 1921 begrænsende Justitsministeriet lægpraktikanternes virke idet bl.a. § 4 afgrænsede de sygdomme de måtte behandle, således at det var dem forbudt at behandle f.eks. smitsomme sygdomme og kvindesygdomme. Og i "§5 Det er Lægpraktikanter forbudt at udskrive recepter." Endvidere blev det dem forbudt at drive deres virke andre steder end i deres klinik. I 1922 i bekendtgørelse 405 af 12. september videreføres de hidtidige begrænsninger i lægpraktikanternes virke dog med nogle mindre opblødninger, idet forbudet mod at udskrive recepter blev omformuleret således, at det var lægpraktikanternes forbudt at "foreskrive anden Medicin end den, der kan udleveres i Haandkøb." og således, at lægpraktikanter ikke uden særlig tilladelse måtte gå på sygebesøg.

For de homøopater som ikke havde en lægelig uddannelse medførte lægernes eneret reelt et forbud mod at praktisere, når bortses fra de der praktiserede i Sønderjylland. Imidlertid var der helt frem til 1934 muligt at købe homøopatisk medicin i håndkøb på enkelte danske apoteker (se afsnit ovenfor om "import og produktion af homøopatisk medicin").

Homøopatiens retsstilling ændredes radikalt i 1934 hvor al homøopatisk medicin blev gjort receptpligtig (Ballin 1972). Da kun læger havde ret til at udskrive recepter, blev lægers eneret til at anvende homøopati herved styrket, idet det i princippet ikke længere var muligt for ikke lægelige homøopater eller private borgere at købe homøopatisk medicin på danske apoteker.

Den umiddelbare effekt af dette kan ses i at Dr. Schwabe udsalgssted for homøopatiske lægemidler i København halverede omsætningen fra 1931 til 1937, fra 14.812 til 7.682 Reichmark (Brade 1996). Der findes ikke tal for hvorledes den private import af homøopatiske lægemidler fra udlandet udviklede sig i samme periode.

Receptpligten ramte imidlertid også de læger som anvendte homøopati. På grund af apotekernes modvilje mod homøopati var det ofte vanskeligt for deres patienter at købe denne i patienternes lokale apoteker. Sidsel Astrup antroposofisk læge i Odense husker hvorledes patienter hos hendes forældre, som ligeledes var praktiserende antroposofiske læger, ofte valgte at købe de nødvendige homøopatiske lægemidler på apoteker i andre danske byer eller på apoteker i Tyskland.

Del 2   Udvikling af den danske tradition for homøopati i Danmark efter 1960

I forbindelse med de nye strømninger i samfundet omkring 1970 blev der forstærket opmærksomhed om naturmedicin generelt. Disse strømninger kom også til at berøre homøopatien, og dette gav nye muligheder for udvikling af homøopatien i Danmark.

Disse nye strømninger blev klart eksponeret i Forlaget Ny Tid og Vi som udgav "Ny Tid og Vi" samt en række andre skrifter som omhandlede et bredt felt inden for det alternative. Det var bl.a. her Julia Vøldan udgav sine erfaringer og råd om alternativ helbredelse – siden samlet i skriftet "Plus-Minus-Balancen" fra 1969. Interessen for disse tanker om alternativ forståelse af sygdom og helbredelse er reflekteret i at Vøldan's bog i de følgende år blev udgivet i 8 udgaver som hver blev udgivet i op til 12 oplag. Tilsvarende blev bogen "Folkemedicin" af Dr. Med. D.C. Jarvis i perioden fra 1967 til 1973 udgivet i 7 oplag. Af andre bøger fra denne periode kan f.eks. nævnes "Nye veje til helse" (Jacobsen 1975), og "Homøopatisk Rådgiver" (Søren Christensen 1973)

Homøopatens retsstilling efter 1960

Som nævnt blev homøopatisk medicin gjort receptpligtig i 1934. Receptpligten for homøopatisk medicin blev videreført af Sundhedsstyrelsen i 1964. Det er imidlertid et indtryk fra denne periode, at der var et stigende antal lægpraktikanter (alternative behandlere), der ikke nødvendigvis boede i Sønderjylland, som anvendte homøopatisk medicin til behandling af deres patienter.

I 1971 rejste Rigsadvokaten på vegne af Sundhedsstyrelsen sigtelse mod "alternativ behandler" kemiingeniør Otto Ballin, for at have anvendt receptpligtig homøopatisk medicin til behandling af sine patienter. Han blev her idømt en bøde på 5000 kr. Sagen blev anket og endte ved højesteret i 1973 hvor Otto Ballin tillige med en anden behandler Lis Andersen hver blev idømt en bøde på 3.000 kr. (Kristensen P. 1986).

Sideløbende med Retssagen mod Otto Ballin anlagde Ballin selv retssag mod Sundhedsstyrelsen og Indenrigsministeriet for uberettiget at gøre lægemidler receptpligtige, som Styrelsen mener er virkningsløse. Ballin argumenterer for at receptpligten udelukkende var etableret for at beskytte den kemiske medicinindustri og ikke for at beskytte befolkningen mod uvirksomme lægemidler. Otto Ballin tabte denne retssag. (Ballin 1972, Kristensen P. 1986).

Disse to retssager i 1973 håndhævede gældende retsstilling, men ændrede ikke den praksis som bærer den homøopatiske tradition i Danmark.

I forbindelse med forberedelserne til, at der efter Danmarks indtræden i det Europæiske Fællesmarked skulle udarbejdes ny lægemiddellov bidrog en række antroposofisk orienterede læger og farmaceuter, for hvem homøopatien var helt central i deres arbejde, målrettet til forarbejdet til loven og en ny bekendtgørelse om "naturmedicin". Idet den daværende indenrigsminister Egon Jensen, selv var interesseret i alternativ medicin, var der politisk lydhørhed over for den urimelige stilling homøopaterne følte sig placeret i.

De antroposofiske lægers organisation fik foretræde for ministeren og før foretrædet på togturen mellem Slagelse og København blev ministeren bearbejdet af lægen Svend Astrup. Astrup var sammen med bl.a. farmaceuten P. Alsted Pedersen i gang med at dokumentere homøopatens virkning (Astrup et al 1976). Egon Jensen foranledigede, at der blev udarbejdet en ny bekendtgørelse for naturmedicin, der også omfattede homøopatiske lægemidler, som trådte i kraft 1. januar 1976.

Bekendtgørelse nr. 617 af 15. december 1975 med titlen: *Bekendtgørelse om undtagelse fra lov om lægemidler af visse lægemidler, som ikke har skadelige virkninger for brugerne* regulerer de homøopatiske lægemidler efter helt nye principper. I bekendtgørelsens § 1. fastslås det at "Lægemidler, som er beregnet til at indtage gennem munden eller til at påføre hud eller slimhinder, og hvis uskadelighed er velkendt, og som 1) indeholder virksomme stoffer i vægtmængder, der ikke overstiger en milliontedel af præparatets vægt, eller som 2) udelukkende indeholder naturligt forekommende stoffer i koncentrationer, der ikke er væsentligt større end dem, hvori de forekommer i naturen" – undtages fra Lægemiddeloven.

I 1978 blev der afsagt en højesteretsdom som afgjorde at homøopatisk medicin ikke havde skadelig virkning for sine brugere. Samme år blev bekendtgørelse nr. 340 og 341 udformet.

I bekendtgørelse 340 *om undtagelse fra lov om lægemidler af homøopatiske lægemidler, der udleveres efter recept (Vedrørende stærkere præparater og injektionspræparater)* reguleres lægers anvendelse af homøopatisk medicin, idet den henholdsvis fastslår at "Homøopatiske lægemidler, der udleveres efter recept, er ikke omfattet af lægemiddelovens regler" og endvidere fastlægger at "Læger, tandlæger og dyrlæger, som udsteder recept på homøopatiske lægemidler skal til sundhedsstyrelsen have anmeldt, at de i deres praksis anvender homøopatiske lægemidler. Anmeldelsen er gyldig for en periode på 5 år." Dette er den første regulering af homøopatien, hvor det bliver pligtigt for læger som anvender homøopati at de skal lade sig registrere hos Sundhedsstyrelsen. På dette tidspunkt har Sundhedsmyndighederne i Danmark ikke overblik over hvilke virksomheder der importerer eller producerer homøopatiske lægemidler, eller hvilke produkter hver enkelt af disse virksomheder markedsfører, idet denne information først tilvejebringes i forbindelse med gennemførelsen af bekendtgørelse nr. 632 fra 1994 og nr. 855 fra 1997.

Bekendtgørelse nr. 341 *om undtagelse fra lov om lægemidler af visse lægemidler, som ikke har skadelige virkninger for brugerne. (Naturlægemiddelbekendtgørelsen).*

Bekendtgørelsen er en videreførelse af bekendtgørelse nr. 617 af 15. december 1975.

Højesteretsdommen og disse 2 bekendtgørelser i sommeren 1978 dannede grundlag for at flere virksomheder begyndte at importere homøopatisk medicin til Danmark.

I 1992 udsendtes bekendtgørelse nr. 792 om undtagelse fra lov om lægemidler af homøopatiske lægemidler. Her beskrives for første gang en ansøgningsprocedure for godkendelse af homøopatiske lægemidler. Denne procedure tages så vidt vides aldrig i anvendelse af styrelsen.

I 1994 udkom bekendtgørelse nr. 632 *Bekendtgørelse om Homøopatiske lægemidler mv.* Denne bekendtgørelse regulerede med mindre ændringer de homøopatiske lægemidler frem til december 2005. Den beskriver homøopatiske lægemidlers registrering mv. samt undtager dem i hovedsagen fra visse af lægemiddelovens regler. Bekendtgørelsen ændrede definitionen af homøopatiske lægemidler således at fortyndingskravet blev sænket fra 1/1.000.000-del til 1/10.000-del (D6 til D4).

Bekendtgørelse 632's ændring af definitionen af homøopati er meget væsentlig idet bekendtgørelsen derved reelt kom til at omfatte en noget større del af de produkter som er meget anvendte ifølge den homøopatiske tradition (særligt D4). Bekendtgørelsens detaljerede beskrivelse af en godkendelsesprocedure for nye homøopatiske lægemidler blev aldrig anvendt af Lægemiddelstyrelsen. Bekendtgørelsen forholdt sig ikke specifikt til den retmæssige status af de tusindvis af produkter der allerede var på markedet ved denne bekendtgørelses ikrafttræden.

Det var først i bekendtgørelse nr. 855 af 14. november 1997 at Lægemiddelstyrelsen bestemte at kun produkter som havde været på markedet forud for bekendtgørelse 632's ikrafttræden 15. juli 1994 var lovligt på markedet og at de skulle registreres hos lægemiddelstyrelsen inden 1. maj 1998.

Denne bekendtgørelse medførte således, at alle importører og producenter som ikke allerede havde registreret sig selv og deres produkter hos lægemiddelstyrelsen, gennemførte denne registrering.

Lægemiddeloven 12. december 2005 *Lov om Lægemidler* er på baggrund af EU-direktiv nr. 2004/27/EF af 31. marts 2004 udformet således at homøopati ligger inden for lægemiddelovens rammer, således at lægemiddeloven for første gang nævner homøopatiske lægemidler. Den direkte indarbejdelse i Lægemiddeloven medfører også at homøopatiske lægemidler bliver stillet over for de samme krav til GMP (Good Manufacturing Practise) og farmaco vigilance, som den kemiske farmaceutiske industri med rette skal opfylde. De nye regler tager ikke hensyn til at de homøopatiske virksomheder ofte har flere hundrede – ja flere tusinde lægemidler og derfor anvender et utal af udgangsstoffer, at de aktive stoffer fortyndes kraftigt hvorved midlerne mister deres giftvirkning, og dermed heller ikke bør underlægges samme tunge regler for overvågning.

Bekendtgørelse 1232 af 12. december 2005 *Bekendtgørelse om Homøopatiske lægemidler mv.* Bekendtgørelsen er en let modificeret udgave af bekendtgørelse 632 fra 1994. Den væsentligste ændring er, at det nu er blevet lovligt at markedsføre homøopatiske midler over for alle typer kunder, herunder slutbrugere. Det er imidlertid fortsat ikke lovligt at præsentere andre oplysninger om det enkelte produkt end de få oplysninger, som skal stå på etiketten som f.eks. navn, fortynding, udløbsdato etc.

Uddannelse i behandling med homøopatisk medicin

En del danske behandlere blev i 1960'erne og 70'erne uddannet i Tyskland, hvor der var veletablerede og anerkendte uddannelser i "heilpraktik" som omfattede (omfatter) et stort element af homøopati. Omkring 1970 var der ca. 7000 heilpraktikere i Tyskland (Ballin 1972).

Drogecentralen, som var en af de store distributører af homøopatiske lægemidler i Sverige, havde en af deres skoler i homøopatisk medicin i Göteborg. Her deltog en del danske behandlere i kurser op gennem 1960'erne og begyndelsen af 70'erne. Før homøopatien blev frigivet i Danmark var kurserne i Göteborg attraktive for de danske behandlere som ikke talte tysk. Da Drogecentralen etablerede et dansk datterselskab i 1976 blev der etableret kurser i Helsingør. Da Drogecentralen nedlagde sin afdeling i Danmark i 1992 ophørte kursusaktiviteterne i Helsingør, men der er fortsat i dag en del danske behandlere som tager kurser eller en fuldstændig uddannelse i homøopati i Sverige.

Der er i dag 2 aktive heilpraktikeruddannelser i Danmark som drives efter tysk forbillede og således at den endelige eksamination foretages af en tysk embedslæge. Disse to skoler har begge stor vægt på uddannelse inden for homøopatisk medicin.

I 1983 blev den første heilpraktikeruddannelse etableret i Danmark, da Heilpraktikerskolen Naturheilschule 81 blev etableret. Denne skole har uddannet en væsentlig del af de danske heilpraktikere. Skolen er i 2006 blevet overtaget af praktiserende læge Anna Iben Hollensberg og heilpraktiker Jesper Hollensberg.

I 2001 etablerede heilpraktiker Kenn Ølenschlager en ny skole "Heilpraktikerskolen". Denne skole har færdiguddannet et hold heilpraktikere og et nyt hold er under uddannelse.

Skolen for Klassisk Homøopati (SKH) blev etableret i 1987. Denne skole giver en fuld 4-årig uddannelse i klassisk homøopati. Indtil da blev danske klassiske homøopater uddannet i Tyskland, Sverige eller England.

Der har op gennem 90'erne været en del uddannelsesaktiviteter inden for homøopatisk antroposofisk medicin i Danmark. Antroposofisk heilpraktiker Peer Bach Boesen holdt op gennem firserne mange

kurser i Norge og Sverige og begyndte også i 1984-85 afholde kurser i homøopatisk antroposofisk medicin i Danmark. I 1990 etablerede han en uddannelse i Antroposofisk medicin og afholdt op gennem 90'erne en lang række grundlæggende og videregående kurser i antroposofisk medicin, som var knyttet til den række af bøger han ligeledes udgav. Peer Bach Boesen er fortsat en af de drivende lærerkræfter i Terapeutuddannelsen – Alma Skolen for Antroposofisk Medicin med hjemsted i Jylland som er en 2½ årig uddannelse med 18 studerende.

En anden behandler, som ligeledes er antroposofisk orienteret, er Finn Nørlev, som siden 2000 har afholdt en lang række kurser inden for homøopatisk medicin og diagnostik i homøopatisk behandling og antroposofisk medicin. Han har i 2005 etableret en uddannelse i ”Antroposofisk Terapeut” med hjemsted på Sjælland.

Ud over disse skoler og kurser hvor homøopati har haft en primær rolle har homøopati også spillet en væsentlig rolle i andre terapiformer, som støttende terapi. Da Grethe Schmidt f.eks. etablerede en skole i zoneterapi i 1972 ”Skolen for reflekszonearbejde på foden” og siden ”Hippokrates Skolen for Naturmedicin” inddrog hun tidligt Homøopatisk medicin i undervisningen.

Også i dag indgår homøopati i uddannelserne til f.eks. Zoneterapeut, Biopat og Kinesiolog idet der her er mindre kurser i homøopati. På Zoneterapiuddannelsen er der f.eks. afsat 50 timer til introduktion til andre terapiformer, som kan understøtte behandling med zoneterapi.

Ud over ovennævnte afholder forskellige behandlerforeninger organisationer hvert år et større antal korte kurser mv. som omfatter homøopatisk medicin f.eks. Økologisk Landsforening og Foreningen Alma, behandler Bente Norsker m.fl.

Import og produktion af homøopatisk medicin

Virksomheden A/S Tødin har som nævnt importeret og distribueret homøopatiske antroposofiske lægemidler fra flere Tyske producenter til de danske apoteker siden 1920. Tødin er fortsat den importør som har langt det største sortiment af homøopatiske lægemidler. I 1976 var sortimentet omkring 12.000 midler, stigende til 18.000 midler i 1984 hvor definitionen af homøopati blev ændret. Tødin har inden for de seneste år reduceret produktsortimentet til ca. 15.000 midler på grund af omlægning af produktionen hos produktionsvirksomhederne.

Alexapharma var så vidt vides den første virksomhed som begyndte at importere homøopatisk medicin på grundlag af ændringen af lovgivningen i midten af 70'erne. Alexapharma etablerede allerede ved den nye bekendtgørelses offentliggørelse i 1975 aftaler om import fra et par producenter af homøopatiske lægemidler i Tyskland, og varetager fortsat denne import i dag. Ejerne af Alexapharma fik interesse for homøopati fordi de kendte så mange danskere, som var blevet kureret for diverse sygdomme med homøopati, at de ønskede at arbejde med import af disse lægemidler (pers medd. Dora Austring 2006).

Virksomheden Camette som var etableret i 1974 påbegyndte i 1976 import fra New Era i England af 33 homøopatiske produkter som fortsat sælges. Herudover importerede virksomheden i 1990 ca. 190 produkter (132 produkter fra Pflüger (Tyskland) samt ca. 60 homøopatiske toxinprodukter som virksomheden lod udgå af sortimentet i 1998, da der blev krav om registrering af midlerne.

Også i 1976 supplerede Naturdrogeriet deres sortiment af urtemedicin med import af homøopatiske lægemidler fra 3 virksomheder i Tyskland bl.a. celsesalte fra Dr. Maddus.

Det svenske firma Drogecentralen etablerede i 1976 et datterselskab i København ”Drogecentralen Danmark ApS” som importerede svenske homøopatiske produkter til Danmark. Etableringen af et dansk selskab var velplanlagt, idet Drogecentralen i flere år havde solgt produkter og havde holdt kurser for danske behandlere i homøopati. Drogecentralen etablerede straks kurser med svenske behandlere til at holde kurser i Helsingør for danske behandlere. Drogecentralen blev nedlagt i 1992 idet aktiviteterne blev solgt til en ledende medarbejder som videreførte importen i firmaet SB Homøopatica.

Allerede i 1976 var der således etableret 5 importører af homøopatisk medicin i Danmark. Dette reflekterede, at der var et veletableret marked for homøopati i Danmark allerede da homøopationen blev frigivet fra receptpligten. Selv om det ikke havde været tilladt lægpraktikanter at behandle med homøopati, havde det i hele perioden været muligt at købe homøopatisk medicin gennem egen import eller gennem uautoriseret indkøb. Fra personer som kan huske denne periode nævnes det meget alment at ikke alle apoteker der solgte homøopati, var lige gode til at huske at kræve recept (f.eks. C. Andersen pers. meddel. 2006).

I 1980 påbegyndte Dansk Homøopatisk Laboratorium produktion i Danmark af homøopatisk medicin i samarbejde med den tyske producent DHU. Produktionen var udformet efter principperne i den klassiske homøopati, og sortimentet blev derfor hurtigt udviklet til at omfatte 1680 enkeltmidler og siden udvidet med 20 sammensatte midler (kompleksmidler). Dansk Homøopatisk Laboratorium er fortsat den danske virksomhed der producerer det største sortiment af homøopatiske midler.

I 1982 begyndte flere behandlere i Silkeborgområdet med interesse i antroposofisk homøopatisk medicin at producere egne midler. Denne produktion formaliseredes i 1984 til virksomheden Allergica Amba. Virksomheden producerede ud fra antroposofiske principper og udviklede et sortiment på ca. 480 midler. I forbindelse med Sundhedsstyrelsens registrering i 1994 og 1998 blev virksomheden bekymret på grund af udmeldinger om mulige registreringsafgifter samt årlige afgifter for hvert enkelt lægemiddel, og man skar derfor antallet af midler ned til det antal tilladelser, som man har i dag med ca. 270 enkeltmidler og ca. 65 comp.-midler.

Den tredje væsentlige producent af homøopati i Danmark Holistica-Medica er etableret i 1990 og har en produktion på 36 kompleksmidler.

I begyndelsen og midten af 1980'erne kom en ny bølge af importeret homøopatisk medicin til Danmark. I 1983 begyndte Christian Andersen at importere lægemidler bl.a. fra de store franske producenter Boiron og Dolissos. I løbet af få måneder havde han ca. 300 faste kunder.

En foreløbig opgørelse over de virksomheder der importerede og eller importerede homøopatisk medicin i 1990 (tabel 3) viser at 13 virksomheder importerede i alt ca. 30.800 homøopatiske lægemidler. På dette tidspunkt var der ingen formel registrering af importører eller producenter af homøopatisk medicin i Danmark.

En foreløbig opgørelse over de virksomheder som er registrerede producenter og importører af homøopatiske lægemidler, og det sortiment de stiller til rådighed for danske behandlere (tabel 3) viser, at der 2006 findes 16 virksomheder som importerer eller producerer i alt ca. 23.150 forskellige homøopatiske lægemidler. Af disse virksomheder er 4 virksomheder danske producenter af i alt knap 2.070 lægemidler og 12 virksomheder er importører af ca. 21.080 lægemidler.

Tabel 3

Tabellen giver en oversigt over danske producenter og importører af homøopatisk medicin, samt størrelsen på deres produktsortiment, som forhandles til danske homøopatiske behandlere i 1990 og i 2006 grossister med §8 godkendelse. Detaljer vedr. virksomhederne findes i Bilag 6.

Importør / producent	Antal midler		
	2006		1990
	Dansk produktion	Import	Import eller dansk produktion
Alexapharma		120	120
Allergica Amba	335	140	480
Altavet		14	0
Bioforce A/S		10	10
Biovita A/S		850	1.400
Camette A/S		33	200
Christian Andersen			6.200
Dansk Homøopatisk Laboratorium	1.700		1.700
Drogecentralen			820
Holistica Medica	36		20
Homedica		26	700
Koens ve og vel I/S		1	0
Maxipharma A/S		76	
Mezina A/S		14	1.680
SB Homøopatica		820	0
Tenna Vinding		3.976	5.500
A/S Tødin		15.000	12.000
Urteflora	1		0
I alt	2.072	21.080	30.830
Note 1: Tallene er indsamlet gennem telefoninterview og skal anses for cirkatal.			
Note 2: "§8 tilladelse" referer til Lægemiddelstyrelsens tilladelse til at virke som grossist af lægemidler.			
Note 3: Christian Andersen har fortsat registreret mere end 6.200 midler. Da han ikke har en §8 tilladelse har han udelukkende tilladelse til at importere homøopatiske lægemidler til salg i sin behandlerpraksis.			

Veterinærmedicin

Flere danske dyrlæger har arbejdet med homøopatisk medicin i en længere årrække. I 1984 opsamlede Kirsten Brock og Jørgen Nielsen en del erfaringer i hæftet: *Foreløbig skitse til indføring i homøopati*, som to år senere i 1986 blev udbygget med en bog om emnet: *Veterinær homøopati: - en indføring i homøopatisk diagnostik og terapi på dyr*, udgivet på DSR Forlag 1986. De to nævnte forfattere er fortsat medlemmer af bestyrelsen i Foreningen for Integreret Veterinærmedicin.

Blandt dyrlæger har der været en betydelig skepsis overfor anvendelsen af homøopati til veterinære formål. Tesen har været at homøopati blot er en placeboeffekt, og da dyr ikke udviser placebo, kan homøopati selvfølgelig ikke have nogen virkning på dyr. Den ”skepsis” som dyrlæger som anvender homøopati udsættes for fremgår ganske tydeligt af dyrlæge Jes R. Nissen´s artikel i DVT-Nyt nr. 16 1999 hvor han beskriver sine positive erfaringer med homøopatisk behandling af malkekvæg. I indledningen af artiklen: *Homøopatiske behandling af produktionsdyr – Malkekvægsbesætning med 80 køer – ingen behandling med antibiotika på voksne dyr i 1½ år* skriver han: ”Mange kollegaer vil nok undre sig over, hvordan man som seriøs praktiserende dyrlæge fagligt kan forsvare at bruge ”sådan noget udokumenteret hokus – pokus”, ja – nogle vil måske endda gå så vidt at mene, at man har spildt sin tid på KVL, når man kan falde så dybt!”.

I denne artikel og i en opfølgende artikel med titlen *Homøopatisk behandling af produktionsdyr – To cases fra praksis* redegør Jes R. Nissen for de positive resultater, som han har opnået med anvendelse af homøopatisk medicin. I den førstnævnte artikel konkluderer han ”...ikke mindst mine muligheder for at følge både den daglige sundhedstilstand og de løbende produktionsresultater på tæt hold, har gjort, at jeg i dag betragter homøopati som et realistisk alternativ til antibiotika.”

Reglerne for økologisk jordbrug indeholder stærke restriktioner for anvendelse af antibiotika i husdyrproduktionen og anbefalinger af at anvende naturmedicin herunder homøopatisk medicin (ref. Bennedsgaard, T.W; Thamsborg, S.M.; Vaarst, M. 2000) En del landmænd og dyrlæger som er knyttet til økologiske bedrifter har derfor haft en naturlig interesse for alternativer som f.eks. homøopati. Af disse grunde har der siden 1996 været gennemført en stigende mængde forskning i homøopatisk behandling af produktionsdyr af dyrlæger knyttet til den Kongelige Veterinære Landbohøjskole (KVL) og Danmarks Jordbrugsforskning, Foulum, afdeling for Husdyrsundhed og Velfærd. Forskningen har haft fokus på at:

- beskrive dyrlægers og landmænds praksis ved anvendelsen af homøopati,
- afklare hvorledes forskning kan udføres på dette felt og
- dokumentere udviklingen i besætningers sundhedstilstand ved homøopatisk behandling.

Forskningen i homøopatisk behandling af produktionsdyr har i høj grad koncentreret sig om yverbetændelse (mastitis) som er den mest antibiotikakrævende sygdom i malkebesætninger (Thamsborg S.M. et al 2000 p 117). I konventionelle malkekvægsbesætninger i Danmark behandles i gennemsnit 50 – 60% af køerne med antibiotika per år (ca. 50-60 behandlinger pr 100 årskøer). (Ref: Klaas, I.C. et al 2006). Ubehandlet medfører sygdommen normalt, at den inficerede mælkekirtel ophører produktionen og medfører ofte smitte af de andre af yverets fire kirtler og i værste tilfælde udvikler betændelsen sig således at det medfører koens død.

I 1996 redegjorde Mette Vaarst for principperne i homøopati og den udenlandske videnskabelige dokumentationen for homøopatisk behandling samt de metodiske vanskeligheder knyttet til denne form for forskning. I 2002 blev Mette Vaarst tildelt sin PhD. På grundlag af et forskningsprojekt som dokumenterede mulighederne for at arbejde systematisk med udforskning af homøopatisk behandling, og som endvidere dokumenterede en positiv effekt af den homøopatiske behandling i de undersøgte besætninger.

I 2006 er Elisabeth Christine Fossing blevet tildelt sin PhD fra KVL på grundlag af afhandlingen: *Investigating the effect of homeopathy for the treatment of mastitis in cattle: Possibilities and limitations*, som viser at homøopatisk behandling af yverbetændelse ud fra flere kriterier giver et bedre resultat end konventionel antibiotikabehandling af sygdommen.

I et projekt blandt leverandørerne til det økologiske Thise Mejeri er det blevet dokumenteret hvorledes en kombination af forebyggelse og alternativ behandling kan mindske antallet af behandlinger med antibiotika drastisk. Enkelte af de leverandører som anvender homøopati har haft 0 behandlinger med antibiotika (ref. Olesen, A.B. 2006), svarende til det resultat som Jes R. Nissen beskrev i sin artikel fra 1999 citeret tidligere i dette afsnit.

Det er således dokumenteret at homøopatiske lægemidler anvendt til behandling af yverbetændelse hos køer i danske besætninger kan sikre køernes sundhed, forbedret mælke kvalitet i form af lavere celletal i mælken og bedre økonomi for landmanden.

Homøopatiske organisationer og foreninger m.m.

En større kreds af foreninger og andre organisationer varetager homøopatien og homøopatiske behandleres faglige og politiske interesser i Danmark. De væsentligste af disse er nævnt i det følgende

Biopat Foreningen etableret i 1986 organiserer de faglige interesser for danske biopater. Mange biopater anvender homøopati.

Dansk Heilpraktiker Forening etableret i 1986 organiserer de behandlere som er uddannet heilpraktikere, hvilket vil sige at de har gennemført en uddannelse som opfylder de tyske krav til denne uddannelse og er eksamineret af en tysk embedslæge.

Dansk Homøopatisk Selskab etableret i 1999 har som formål at styrke homøopatien i Danmark gennem oplysning og politisk arbejde. Medlemmerne af DHS er danske importører og producenter, behandlere, landmænd samt brugere af homøopati. DHS er medlem af ECHAMP

Dansk Selskab for Klassisk Homøopati DSKH er etableret i 1987. Foreningen organiserer de homøopater som har gennemgået en uddannelse i klassisk homøopati samt de almindelige støttefag i anatomi mv. DSKH arbejder både med oplysning og styrkelse af faglige kompetencer. Foreningen er medlem af The European Council for Classical Homeopathy (ECCH). Foreningen har 78 medlemmer.

Foreningen Alma etableret i 1998. Foreningens medlemmer er primært behandlere med interesse i antroposofisk og homøopatisk medicin. Foreningen udgiver bøger og afholder kurser.

Foreningen for integreret veterinærmedicin, under den danske dyrlæge forening. Varetager faglige og politiske interesser for danske dyrlæger som anvender alternativ behandling i form af akupunktur eller homøopati. Foreningen er medlem af internationale organisationer inden for dette felt.

Helse-Branchens Leverandørforening HBL etableret i 1976 varetager de politiske interesse for flere af de virksomheder som har været pionerer inden for homøopati i Danmark.

Sammenslutningen af Alternative Behandlere SAB etableret i 1984 har som formål at varetage de faglige og politiske interesser for en bredt sammensat kreds af alternative behandlere, og herunder en del behandlere som anvender homøopatisk medicin

En række andre organisationer foreninger forholder sig til homøopati i større eller mindre grad f.eks. gennem oplysning om homøopati, politiske tiltag eller forskning:

- May Day. For folkesundheden etableret i 1995
- Sundhedsrådet etableret i 1998
- Vifab etableret i 1998
- Sundhedsguiden etableret i 1999
- Fonden af 1870, til udforskning af homøopatiske behandlingsmetoder.
- Økologisk landsforening etableret i 1976.
- Forskningscenteret for Økologisk Jordbrug og fødevarer systemer (FØJO) etableret i 1996.

Den danske litteratur om Homøopati

Den danske litteratur om homøopatiske lægemidler og behandling med homøopati består af bøger, tidsskrifter og mindre hæfter. Homøopatien findes også beskrevet i afsnit i en lang række ældre og nye bøger som mere generelt har helse og alternativ medicin som tema.

I oversigten over dansk litteratur om homøopati i bilag 2 er kun medtaget bøger og skrifter på mere end 20 sider. Dermed er f.eks. de hæfter som fulgte med som instruktioner til de husapoteker, som var ret udbredte omkring århundredskiftet ikke medtaget.

Den foreløbige opgørelse over dansksprogede bøger om Homøopati er på 59 titler, hvoraf 17 er udgivet før 1930 og 34 titler er udgivet efter 1970. Et par bøger med danske forfattere udgivet i 1896 og 1920 er genudgivet efter 1970. En del af de udgivne titler er oversat fra engelsk eller tysk.

I perioden før 1930 er 5 ud af 17 titler skrevet af danske forfattere. Den ene af disse er L.D.Hass's *Kortfattet homøopatisk lægebog* på 160 sider, som formodentlig var den mest læste af bøgerne fra denne periode, idet den udkom i 6 oplag over en periode på 21 år (1. oplag 1860 – 6. oplag 1881).

Det er bemærkelsesværdigt, at der også fra denne periode er en dansk forfattet og meget veludstyret veterinærmedicinsk udgivelse i Sander-Larsen's *Homøopatisk Raadgiver i Sygdomme hos Hesten og Kvæget* på 283 sider som udkom i 1898.

Søren Christensen's *homøopatisk Raadgiver* som udkom i 1920 er ligeledes bemærkelsesværdig fordi det er den eneste bog som blev udgivet i mellemkrigsårene. Det er ligeledes den første bog om homøopati som er sat med det nuværende alfabet, idet alle tidligere bøger er sat med gotiske skrift. Denne bog blev genudgivet i 1973 da homøopatien igen vandt udbredelse, hvilket igen skabte en større efterspørgsel efter litteratur om emnet.

I perioden efter 1970 er ca. halvdelen af titlerne skrevet af danske forfattere (22 ud af de udgivne 44 titler). Også her ser det ud til at det er de danske forfattere som er mest læst, idet deres bøger generelt er udkommet i flere oplag over længere perioder.

Målgruppen for bøgerne spænder vidt. En del titler er udelukkende henvendt til erfarne behandlere som har brug for specialviden. Flere af disse bøger beskriver de mange forskellige homøopatiske lægemidler og deres anvendelse (se f.eks. DHU: *Homøopatisk repertorium* og Meander, A.: *Xeroplexbogen*). Henvendt til samme målgruppe er enkelte bøger, som beskriver et speciale inden for homøopatien (se f.eks. Boesen, P.B. *Metalterapi*). Det er bemærkelsesværdigt, at det danske marked for disse specialiserede homøopati-bøger er så stort at flere af bøgerne er udkommet i flere oplag.

Mange af bøgerne er henvendt til behandlere eller brugere/patienter, som ønsker en grundig introduktion til homøopati. Denne type bøger er ofte både debatterende og introducerende som f.eks. Jørgensen, Ole: *Det homøopatiske alternativ. Behandling af kroniske sygdomme. Erstatning eller supplement til konventionel behandling* eller Bærholm, Lars Wentzel: *Medicinforgiftning: fremtidens arv: den homøopatiske løsning*.

En tredje gruppe bøger har brugere af homøopati eller personer som er alment interesseret i emnet som målgruppe. En af de bøger som de seneste år er blevet effektivt distribueret er Dannheisser (2000) *Homøopati – En illustreret guide*, som giver en let læst introduktion til homøopatiens grundlæggende principper og en oversigt over nogle af de mest anvendte enkeltmidler, med mange illustrationer.

Opgørelsen over homøopati-bøger skrevet af danske forfattere viser, at den danske tradition inden for homøopatisk medicin favner ganske bredt, både i kraft af titlernes brede målgruppe, men i lige så høj grad i kraft af de ret forskellige metodiske tilgange til homøopatien, som disse forfattere repræsenterer.

Anvendelsen af homøopatisk medicin i Danmark

Ved ophøret af receptpligten for homøopatisk medicin 1. januar 1976 blev den danske tradition for homøopati båret af:

- læger - klassisk homøopatisk orienterede
- læger - antroposofisk orienterede
- læger i Sønderjylland
- lægpraktikanter i Sønderjylland
- alternative behandlere.
- private som hidtil havde hjemkøbt homøopati fra udlandet.

Det er muligt på sigt at kvantificere de fleste af disse behandlergrupper. Det anslås at de to sidste grupper var de væsentligste brugere af homøopati i 1976. Rigsadvokatens sag mod Otto Ballin samt hans bog fra 1972 dokumenterer på udmærket vis at visse alternative behandlere havde et udmærket kendskab til homøopatisk medicin og også havde fundet anvendelse af denne viden over for deres patienter. Der var således en større kompetence i at anvende homøopatisk medicin blandt de alternative behandlere end man måske skulle forvente.

At homøopatien var forholdsvis velkendt i begyndelsen af 70'erne illustreres blandt andet af at da opinionsmålingsinstituttet Observa i 1970 undersøgte danskernes anvendelse af alternativ medicin spurgte de: "Har de nogensinde opsøgt eller overvejet at opsøge en såkaldt naturlæge (med naturlæge menes personer som ikke har aflagt almindelig lægeeksamen så som homøopater, håndspålæggere, psykoanalytikere etc...." (citeret i Andersen 1990 p 33).

Det svenske Drogecentralen's interesse i at etablere et dansk distributionsselskab skyldes formodentlig også et betydeligt kendskab til potentialet i det danske marked, idet virksomheden op gennem 60'erne og begyndelsen af 70'erne selv havde stået for uddannelse af en stor del af de danske behandlere som satsede på homøopati.

Etableringen af 5 importører af homøopatisk medicin allerede i 1976 fortæller også at kendskabet til homøopati var større end man skulle forvente på dette tidspunkt just efter "frigivelsen" af homøopatien.

Som nævnt opbyggede importør Christian Andersen hurtigt en kundekreds af ca. 300 behandlere da han påbegyndte import i 1983. En dansk oversigt fra 1985 har medtaget ca. 1.100 alternative behandlere (Bagge 1985). Dette kunne pege på at måske 25% af de alternative behandlere på dette tidspunkt jævnligt anvendte homøopati, men disse tal er af diverse grunde behæftet med væsentlige usikkerheder.

I 1990 anslås det, at der var ca. 2.000 behandlere hvoraf 300 behandlere havde homøopati som en primær behandlingsmetode.

Det anslås at der i 2006 er mellem 5.000 og 7.000 alternative behandlere. Kundekartoteker hos danske importører antyder at ca. 3.000 af disse behandlere jævnligt anvender homøopatisk medicin, hvoraf ca. 600 har homøopati som en primær behandlingsmetode.

Det anslås at ca. 20 læger og tandlæger anvendte homøopatisk medicin i 1990. Det anslås at antallet i dag ligger lidt højere, idet ca. 30 læger og tandlæger anvender homøopatisk medicin, ud fra henholdsvis en klassisk homøopatisk tilgang henholdsvis en antroposofisk medicinsk tilgang.

Det anslås at ca. 15 dyrlæger anvendte homøopati i 1990 og at ca. 20 dyrlæger i dag rutinemæssigt anvender homøopatisk medicin

Den danske befolkningen har haft en stærkt stigende interesse for alternativ medicin. Denne udvikling opsummerer Launsø (1995) med følgende tal ”.at mens 15% af befolkningen i 1970 nogensinde havde brugt alternativ behandler/behandling, havde 25% af befolkningen brugt alternativ behandler/ behandling i 1991 og 33% havde i 1994 brugt alternativ behandling (se tabel 4). I disse tal er kiropraktik ikke medregnet.”.

Tilsvarende viser SUSY-undersøgelser, at de tilsvarende tal for 1987, 2000 samt 2003 var 23% 44% samt 40% (se tabel 4). For 2003 var statistikken dog opgjort i nye kategorier (Lønroth og Ekholm 2006). Disse tal er ligeledes eksklusiv kiropraktik. Det skal dog nævnes at det kun er den form for kiropraktik (samt akupunktur, massage og ernæringsterapi) som er modtaget med offentligt tilskud, som ikke er medregnet i disse tal (idet man vælger at sige at hvis det er ”alternativt kan det ikke også modtage tilskud fra det offentlige sundhedssystem).

Ovennævnte undersøgelser er besvaret af personer over 18 år. En undersøgelse fra 1991 (Folke et al. 1991) viste at 28% skolebørn i 6-10 klasse havde brugt alternativ behandler/behandling i deres liv. Denne udbredelse er lidt højere end den procentvise anvendelsen hos voksne på dette tidspunkt (se tabel 4). Da børn ikke har levet så længe som voksne kan man antage at børn anvender alternativ medicin oftere end befolkningen generelt.

En opgørelse baseret på tal fra Statens Institut for Folkesundhed SUSY fra 2003 viste at 1,1% af befolkningen i 2003 har brugt homøopati inden for det seneste år og at 4% af danskerne har anvendt homøopati på et tidspunkt (Lønroth og Ekholm 2006) svarende til 220.000 personer.

Tabel 4									
Oversigt over den danske befolknings anvendelse af alternativ medicin generelt samt af homøopati i % af befolkningen som nogensinde har anvendt alternativ behandling/behandler henholdsvis homøopati.									
	1970*	1983**	1984/85**	1987***	1988**	1991****	1994***	2000***	2003***
Nogensinde anvendt alternativ behandling	15%	19%	17%	23%	20,8%	25%	33%	44%	40%
Befolkningens anvendelse af Homøopati (nogensinde)					0,9%				4%
Befolkningens anvendelse af ”Naturmedicin f.eks. homøopati” (nogensinde)				5,3%			9,3%	15,6%	
Placering i anvendelse				Naturmedic in: 2.-plads	Homøopati 4.-plads	Homøopati 5.-plads	Naturmedic in 3.-plads	Naturmedic in 3.-plads	Homøopati 5.-plads
* Tal ifølge Observa 1977 citeret i Launsø 1995 p. 15									
** Tal ifølge Andersen 1990									
*** Tal ifølge Lønroth og Ekholm 2006 (SUSY)									
**** Tal ifølge Launsø 1992 citeret i Launsø 1995 p. 15.									
Note 1: Rækken ”Placering i anvendelse” viser hvor almindelig ”Naturmedicin f.eks. homøopati” eller ”homøopati” har vist sig at være i forskellige undersøgelser sammenlignet med andre former for behandling									

SUSY-undersøgelsen har sammenstillet tal fra tidligere undersøgelser, som har vist at anvendelsen af ”naturmedicin f.eks. homøopati” (nogensinde anvendt) er steget fra 5,3% i 1970 til 15,6% af befolkningen i år 2000, hvilket ca. svarer til en tredobling (se tabel 4).

Disse tal gør det muligt at anslå at anvendelsen (nogensinde) af ”naturmedicin f.eks. homøopati” i 1990 har været ca. 6% hvilket er ca. 60% lavere end de 15,6% anvendelse i år 2000. Omregnet til

anvendelse i den danske befolkning svarer dette til at ca. 85.000 personer i 1990 nogensinde havde anvendt homøopatisk behandling, hvilket var ca 1,7% af befolkningen. En undersøgelse fra 1988 (Andersen 1990) viser at 0,9% af befolkningen på daværende tidspunkt kunne bekræfte, at de har anvendt homøopati. Det virkelige tal ligger muligvis imellem disse to tal.

På grundlag af de foreliggende tal er det ikke muligt at vurdere den årlige anvendelse af homøopatisk medicin i 1990. I 2003 registrerede SUSY-undersøgelsen at 1,1% af befolkningen svarende til ca. 60.000 personer havde anvendt homøopatisk behandling inden for det seneste år (Lønroth og Ekholm 2006).

Mange af de terapiformer, som blev opfundet og vandt udbredelse for 100 og 200 år siden, er siden svundet bort fra praksis. Behandlere som anvender homøopatiske lægemidler er overbeviste om at grunden til at homøopatien fortsat er levende er at den har en virkning, som kan konkurrere med den nu udbredte form for lægevidenskab.

En af de få danske videnskabelige undersøgelser vedrørende homøopati har undersøgt patienternes oplevelse af behandlingens effekt. Et sammendrag af undersøgelsen, som er udført af to studerende på Farmaceutisk Højskole er publiceret efter anbefaling af Sundhedsstyrelsens Råd vedrørende Alternativ Behandling. Undersøgelsen viser bl.a. at 18% af patienterne mener at det primære problem helt er væk, 38% vurderer at det primære problem er meget bedre, men ikke helt væk og 17% vurderer at problemet er lidt bedre. I alt 73% af patienterne har erfaret en bedring af symptomerne. Af de 34% af patienterne, som anvendte konventionel medicin ved begyndelsen af den alternative behandling, registrerer undersøgelsen at 38% var ophørt med at anvende medicin og 32% anvendte mindre medicin (Andersen 1999). Disse resultater ligger helt på linie med internationale undersøgelser som f.eks. de seneste undersøgelser af effekt af behandling ved London Royal Homeopathic Hospital og Glasgow Homeopathic Hospital.

Det kan konkluderes at der i perioden fra 1990 til 2006 har været et stort antal alternative behandlere som har homøopatisk behandling som en primær behandlingsmetode. Endvidere har et mindre antal læger, tandlæger og dyrlæger anvendt homøopati. I 1990 har anslået mellem 50.000 og 85.000 danskere nogensinde anvendt homøopati og dette antal var i 2003 steget til ca. 220.000 personer. Der er således ikke tvivl om, at der i perioden forud for og fra 1990 og til i dag har været en betydelig kompetence og kapacitet til at anvende homøopatiske lægemidler til behandling af et stort antal patienter.

Note vedr. SUSY-undersøgelsen (Lønroth og Ekholm 2006).

Ifølge SUSY undersøgelsen har 1,6% af befolkningen anvendt biopat. Personer som behandles af en Biopat vil normalt anvende homøopatisk medicin "potenserede mediciner" (Launsø 1995 p 22). Det vurderes at som minimum 50% af alle biopatisk behandlede patienter anvender homøopati. Dette muliggør at minimum 0,8% af befolkningen i besvarelsen potentielt har overset, at deres biopatiske behandling de facto har været en homøopatisk behandling. Et tilsvarende mønster gælder for kinesiologisk behandling, dog således at nok ca. 30% af behandlingerne indbefatter homøopatiske lægemidler. Dette svarer til at potentielt ca. 1,3% af befolkningen i besvarelsen potentielt har overset, at deres kinesiologiske behandling de facto har været en homøopatisk behandling.

Samlet svarer dette til at homøopatien ud over SUSY-undersøgelsens registrering af 4% anvendelse nogensinde (Lønroth og Ekholm 2006) potentielt er underrepræsenteret med ca. 2% i undersøgelsen. Da koblingen mellem homøopati-biopat, henholdsvis homøopati-kinesiologi ikke er kendt for besvarelsene i SUSY's undersøgelse er denne mulige underrepræsentation af den homøopatiske behandlingsmåde ikke medregnet i det foregående.

Referenceliste

Bilag 1 indeholder de primære referencer til teksten. Øvrige referencer som er udgivet som bøger kan findes i listen over danske bøger om homøopati i Bilag 2

Referencer til lovstof vedr. homøopati findes i Bilag 3

ANDERSEN, HELLE EGEBJERG. 1999: En undersøgelse af klassisk homøopati: Teorier, praksis og brugererfaringer, Dansk Selskab for Klassisk Homøopati 1999. 36 sider.

ANDERSEN, JØRGEN GOUL. 1990: Overtro eller nytænkning? Befolkningens brug af og holdning til alternative behandlingsformer. Center for Kulturforskning, Aarhus Universitet. 1990. 34 sider. Arbejdsrapport nr. 62.

ASTRUP, C, ASTRUP, SV. ASTRUP S. & PEDERSEN, P.A. 1976: *Die Behandlung von Gesichtsschmerzen mit homöopathischen Heilmitteln.* Erfahrungsheilkunde 3 (1976) pp 89-96.

BENNEDSGAARD, TORBEN W.; KLAAS, ILKA C.; VAARST, METTE. 2006: *Sundhed uden antibiotika – erfaringer fra amerikanske malke-kvægsbesætninger.* udgivet i ØKOLOGIKONGRES 2006 – Indblik og Udsyn. Landbrugets Rådgivningscenter 2006 pp.114-115.

BENNEDSGAARD, TORBEN W.; THAMSBORG S.M.; VAARST, METTE. 2000: *Anvendelse af veterinære lægemidler* i KRISTENSEN OG THAMSBORG (red.) Forskningscenter for Økologiske Jordbrug 2000 pp 125-134.

BAGGE, TORBEN; MELHEDE, INGE-LISE. 1985: *Naturmedicinsk Helsevejviser.* Minerva 1985.

BALLIN, OTTO. 1972: *Mennesket og Mineralerne.* Thanning og Appel 1972 (5. oplag 1980).

BRADE, ANNA-ELISABETH. 1996: *Die Welt der Medizin und die Haltung der Legislative: Dänemark.* Udgivet i Martin Dinges (ed.) *Weltgeschichte der homöopathie* (München 1996) pp 132 – 154.

BRADE, ANNA-ELISABETH. 1996: *Homøopatiens første 10 år i Danmark.* Set & Sket i Medicinsk-historisk Museum, København, 1996 pp 95-101.

Dansk Lovleksikon, 1901 vol. II pp.: 1073-1074.

Dansk Maanedsskrift for homøopathi, 1875 Anden Aargang og 1876 Tredje Aargang.

DØSSING, MARTIN. 1971 *Ballin-sagen: Sundhedsstyrelsen og receptpligt,* Stud. Med., 1. marts 1971

FOLKE, P.E.; DAMSGAARD, J.J.; LAUNSØ, L.; SCHÆFER, K.; RASMUSSEN, I.L. 1991: Medicinforbrug i Hvalsø. Medicin- og behandlingsforbrug hos skolebørn. Månedsskrift for praktisk lægegerning, Marts 1991.

Folkeligt Maanedsskrift helliget homøopathien, 1874 Første Aargang.

FOSSING, ELISABETH CHRISTINE. 2005: *Investigating the effect of homeopathy for the treatment of mastitis in cattle: Possibilities and limitations.* Danmarks Jordbrugsforskning 2005 Ph.D-afhandling.

FUNCH, BIRGIT AALBORG. 2003: *Antroposofi og homotoxikologi.* Udgivet i: SKOVGAARD, LASSE: Lægekunst i det 21. århundrede – danske læger om alternativ behandling. Hovedland 2003.

HANSEN, OSKAR 1885: *Geschichte der Homöopathie in Dänemark.* Udgivet i Berliner Homöopatische Zeitung, 1885, 4 pp 327-335.

JACOBSEN, NILS-OLOF (red.). 1975: *Nye veje til helse. Impulser til en alternativ medicin.* Thaning & Appels Forlag. København. 1975. 209 sider.

JARVIS, D.C. Dr. med. 1967: *Folkemedicin.* Chr. Eriksens Forlag 1967. 167 sider. (7. oplag 1973).

JÜTTE, ROBERT. 2006: *The hidden Roots: A History of Homeopathy in Northern, Central and Eastern Europe* Institute for the history of Medicine, Stuttgart 2006 (www.igm-bosch.de).

KLAAS, ILKA C.; VAARST, METTE; BENNEDSGAARD, TORBEN WERNER, ØSTERGAARD, SØREN. 2006: *Udfasning af antibiotika i danske besætninger – resultater fra Thise-projektet.* Udgivet i Økologiskongres 2006 – Indblik og Udsyn. Landbrugets Rådgivningscenter 2006 pp.114-115.

LAUNSØ, LAILA. 1995: *Befolkningens brug af alternativ behandling.* Udgivet i LAUNSØ, LAILA SKJERBÆK, KIRSTEN OG TINGSTAD, ANETTE (red): *Livskraft og Mennesker*, Akademisk Forlag, 1995.

LAUNSØ, LAILA. 2001: *Døre der åbner sig – om grænseoverskridende læger og farmaceuter i det danske sundhedsvæsen*, Hovedland, 2001.

LAUNSØ, LAILA. 1995: *Brug og brugererfarede virkninger af alternativ behandling – en sammenfatning*, Sundhedsstyrelsens Råd vedrørende alternativ behandling, 1995.

LØNROTH, HELLE LANGHOFF; EKHOLM, OLA. 2006: *Alternativ behandling i Danmark – brug, brugere og årsager til brug.* Ugeskr. Læger 168/7, 13. februar 2006

MARCKMANN, ANTON, 2003: *Glimt fra homøopatiens glanstid : nordslesvigske (sønderjyske) husapoteker fra 1900-tallets begyndelse.* Dansk Medicinhistorisk Årbog. 2003, s. 119-138

NISSEN, JES R. 1999: *Homøopatiske behandling af produktionsdyr – Malkekvægsbesætning med 80 køer – ingen behandling med antibiotika på voksne dyr i 1½ år.* DVT 1999 nr. 16, 15.

NISSEN, JES R. 1999: *Homøopatisk behandling af produktionsdyr – To cases fra praksis.* DVT nr. 17, 1. september 1999.

PEDERSEN, P.A. 1984: *i Danmark . . .* side 28-30 udgivet i SCHÖFFLER, HEINZ HERBERT: *Homøopati.* Dansk Selskab for Antroposofisk Medicin 1984, 51 sider

THAMSBORG S.M.; KRISTENSEN T.; MOGENSEN, L; RØRBECH, N; BENNEDSGAARD, T.W.; JENSEN, J. 2000: *Den økologiske kø.* Udgivet i KRISTENSEN OG THAMSBORG (red.) Forskningscenter for Økologiske Jordbrug 2000, pp. 109-124.

VAARST, METTE; PAARUP LAURSEN, B. ; HOUE, H. ; FOSSING, C. ; ANDERSEN, H. J. 2002: *Farmers' choice of medical treatment of mastitis in Danish dairy herds – a qualitative research interviews I: Journal of dairy science.* 2002; 85 (4), s. 1-10.

VØLDAN, JULIA. 1982: *Plus-Minus-Balancen, en ny helbredelsesmetode.* Forlaget Ny Tid og Vi, Allerød 1969. 64 sider. (8. udgave 12 oplag 1982).

ØDUM GUNNAR. 2003: *Homøopati.* Udgivet i: SKOVGAARD, LASSE: *Lægekunst i det 21. århundrede – danske læger om alternativ behandling.* Hovedland 2003.

Bøger om homøopati på dansk

Litteraturen om homøopati på dansk består af nedenstående bøger, samt af en række tidsskrifter, tidsskriftsartikler og mindre hæfter som ikke er medtaget på denne liste. Endvidere er homøopati også beskrevet i afsnit i en lang række ældre og nye bøger som mere generelt har helse og alternativ medicin som tema. Disse bøger er heller ikke medtaget her (se evt. referencer i Bilag 1).

Alle titler er opstillet således: Forfatter. Titel. Forlag. Udgivelsesår. Udgave. Sidetal og (udgivelsesår for efterfølgende udgaver, hvis relevant og kendt).

ANDERSEN, CHRISTIAN: *Homøopatisk rådgivning*. Homeotek 1987. 32 sider.

ANDERSEN, HELLE EGEBJERG: En undersøgelse af klassisk homøopati: Teorier, praksis og brugererfaringer, Dansk Selskab for Klassisk Homøopati 1999. 36 sider. (Forkortet udgave af specialet "Klassisk homøopati – og dens brugere", Danmarks Farmaceutiske Højskole).

ANONYM: *Naturmedicinsk kompendium, Biokemiske Præparater, Biologiske Pharmaceutiske præparater, Homøopatiske Mediciner*. Munkgaard Pedersens Forlag, 1983

BOESEN, P.B.: *Mineraler og Cellesalte – antroposofisk Belyst*. Foreningen Alma 1995. 134 sider. (2 udgave 2004).

BOESEN, P.B.: *Allergi, årsager og behandling*. Foreningen Alma 1993. 166 sider. (4 udgave 2004).

BOESEN, P.B.: *Grundlæggende principper i antroposofisk medicin*. Foreningen Alma 1993. 120 sider. (5 udgave 2003).

BOESEN, P.B.: *Lægemiddelbogen: homøopatisk medicin: sygdoms og behandlingsregister, beskrivelse af vigtige homøopatiske lægemidler*. Foreningen Alma 1993. 120 sider. (5. udgave 2005).

BOESEN, P.B.: *Metalterapi*. Foreningen Alma 1992. 124 sider. (2. udgave 2002).

BROCK, KIRSTEN OG NIELSEN, JØRGEN: *Foreløbig skitse til indføring i homøopati*. S.L. 1984. 24 sider.

BROCK, KIRSTEN OG NIELSEN, JØRGEN: *Veterinær homøopati: en indføring i homøopatisk diagnostik og terapi på dyr*. DSR Forlag 1986. 206 sider

BRUCKNER, THEOPHIL: *Homøopatisk håndbog for lægfolk*, Oversat og bearbejdet af Dr. Ludvig Hakon Feveile, 1888.

BÆRHOLM, LARS WENTZEL: *Medicinforgiftning: fremtidens arv: den homøopatiske løsning. Kritik af den traditionelle medicinske behandling og dens bivirkninger, set ud fra en homøopatisk synsvinkel*. 1995. 188 sider Klitrose

CHEPMELL, C.C.: *Homøopathisk huslæge, eller almenenfattelig anvisning til at behandle sædvanligt forekommende sygdomsformer og til et fornuftigt forhold i sund og syg tilstand*. Udgiven af den Homøopathiske Forening i København, København, 1858 247 sider. (2. udgave i 1863).

CHRISTENSEN, SØREN: *Homøopathisk Raadgiver*. H. Bødtcher Jensens, Nyborg 1920, 143 sider. (Fotografisk genoptrykt i 1973).

DANNHEISSER ILANA og EDWARDS PENNY *Homøopati en illustreret guide*. Könnemann, 2000. 144 sider.

DHU: *Homøopatisk repertorium*. Forlaget Stella, 1995. 300 sider.

ELDOV, PETER og ANDERSEN, HELLE EGEBJERG: *Klassisk homøopati og dens brugere*. Danmarks Farmaceutiske Højskole, Institut for Sundhedsfarmaci 1999.

- HAHNEMANN, SAMUEL:** *Organon. Helbredelseskunstens værktøj.* Thaning og Appel. 1990. 250 sider.
- HAHNEMANN, SAMUEL:** *Den homøopatiske helbreds-læres ånd.* 1822. Oversat af Christian Lund.
- HAHNEMANN, SAMUEL:** *Allopatien et ord til advarsel for enhver slags syge.* 1831. Oversat af Christian Lund.
- HAHNEMANN, SAMUEL:** *Sendebrev om helbredelsen af cholera og at sikre sig for smitte ved sygesengen.* 1831 Oversat af Christian Lund.
- HAMMOND, CHRISTOPHER Dr.:** *Sådan bruges homøopati.* Systime 1993. 152 sider.
- HARTLAUB, CARL GEORG CHRISTIAN:** Katekismus i homøopati eller kort og fattelig fremstilling af den homøopatiske lægemådes grundsætninger for læger og ikkelæger. 1827, oversættelse Christian Lund.
- HASS L.D.:** Kortfattet homøopatisk lægebog. Magnus Schultz's Boghandel, Aalborg 1860. 160 sider. 4.,5. og 6. oplag bar titlen: Kortfattet homøopatisk lægebog – fjerde (/ femte / sjette) forøgede og med et tillæg forsynede oplag. 5. oplag 1876, 6. oplag 1881.
- HERING, CONSTANTIN:** *Constantin Hering's homøopathiske Huslæge*, med Fortale af E.N. Feveile. Loria 1872. 484 sider.
- HESTHAVEN, LARS:** *Homøopati : en alternativ behandlingsform*, Naturmedicinsk Forlag 1985. 114 sider
- HIRSCHL, BERNH.:** *Homøopatisk Lægebog – eller homøopatihens Anvendelse ved Sygesengen. En håndbog for Lægfolk*, oversat efter originalens syvende udgave. Gjennemseet og med et forord af Siemsen, homøopatisk læge. Boghandler Pio's Forlag. 1873. 438 sider.
- Homøopatisk Hospital** 1914. 22 s., 12 tavler
- JENSEN, KIRSTEN:** *Homøopatiske Enkelmidler.*
- JØRGENSEN, OLE:** *Det homøopatiske alternativ. Behandling af kroniske sygdomme. Erstatning eller supplement til konventionel behandling.* Forlaget Hovedland 1999. 222 sider. Heftet.
- MARKS, CASSANDRA:** *Den lille sundhedsserie HOMØOPATI.* 2000 Könemann. 60 sider. Indbundet. Med omslag il. I farver.
- MEANDER, A.:** *Xeroplexbogen – om virksom homøopatisk helbredelsesterapi.* Forlaget Minerva. 1985. 120 sider. Heftet
- MÜLLER, CLOTAR:** *Homøopatisk hus- og familielæge. En Fremstilling af homøopatiens Grundsætninger til helbredelse af Sygdomme.* Forlagt af den homøopatiske forening i kommission hos Andr. Fred. Høst og Søn. 1881. 2. forøgede oplag 1892. 349 sider.
- MÜLLER, CLOTAR:** *Kortfattet Homøopatisk Lægemedellære.* København 1879.
- NEESGAARD, ANITA:** *Introduktion til Homøopati.* Forlaget Similia, 112 sider.
- NEESGAARD, PER:** *Filosofien, Mennesket, Miasmen og Modaliteten – et Homøopatisk Paradigme*, Forlaget Similia, 60 sider.
- NORMANN, CARLO:** *Værd at vide om: Toxiner: homøopatisk nosodecomplex terapi*, 2. udgave, 1. oplag Naturlig Helse, 1997 (1 udgave 1994)
- NØRLEV, FINN:** *homøopatisk husapotek for børnefamilier: antroposofisk homøopatisk behandling af de mest almindelige sygdomme og børnesygdomme.* Sphinx 2006. 63 sider.
- PEDERSEN, ARNE.** *Homøopatisk kompendium. Similia Silmilbus Curentur, Introduktion til homøopatisk behandling af almindelige lidelser og lettere ulykkestilfælde.* Munkgaard Pedersens Forlag, 1982. 8. oplag. 130 sider.

- PEDERSEN, KRISTIAN.** *Homøopatisk håndbog.* Borgens Forlag. København. 1986. 1. udgave. 275 sider. Heftet.
- PEDERSEN, TORBEN A (red.):** *Homøopatisk repertorium. Materia medica.* Udgivet efter Deutsche homöopathie-unions's bog Homöopathisches repertorium. Natur-Medicinsk Forlag 1986. 335 sider
- PETZINGER, KARL VON:** *Hvorfor homøopati? : en letforståelig betragtning,* Natur-Medicinsk Forlag 1989. 63 sider
- RAKOW, BARBARA:** *Naturmedicin til hunde: homøopatisk behandling,* Sommer & Sørensen 1990. 75 sider
- RAKOW, BARBARA:** *Naturmedicin til katte: homøopatisk behandling,* Sommer & Sørensen 1990. 75 sider
- RECKEWEG:** *75 Homøopatiske specialiteter.* Künzel Druck, 88 sider
- ROSE, BARRY OG SCOTT-MONCRIEFF, CHRISTINA** Homøopati for kvinder: en lettilgængelig og grundig vejledning for kvinder i alle aldre. Atelier 1999. 176 sider.
- ROSS, A.C. GORDON:** *Homøopatisk grøn medicin - en sammenligning mellem den homøopatiske og den allopatiske anvendelse af planterets helbredende kraft.* Thaning og Appel 1985. 135 sider.
- ROY, RAVI & CAROLA LAGE-ROY:** *Homøopatisk behandling af vaccinationsskader.* Klitrose 1. udgave. 1995. 121 sider
- SANDER-LARSEN, DYRLÆGE:** *Homøopatisk Raadgiver i Sygdomme hos Hesten og Kvæget.* Med 69 Afbildninger. Leipzig, 1898. 283 sider
- SAWTELL, VANDA:** *Astrologi og biokemi,* Munkgaard Pedersens Forlag, 1983
- SCHÖFFLER, HEINZ HERBERT:** *Homøopati.* Dansk Selskab for Antroposofisk Medicin 1984, 51 sider
- SCHÆFER, J. C.:** *Homøopatisk Dyrlægebog eller Anvisning til syge Husdyrs Behandling efter homøopathiske Grundsætninger.* 3. danske udg. Randers, 1883. 190 sider.
- SCHUESSIERS, W.H.:** *Biokemisk håndbog.* Munkgaard Pedersens Forlag, 1983
- S.P.:** *Raad for syge og sunde - Homøopatisk lægebog.* 1896, T. Reumans Boghandel, 77 sider. (Genudgivet på Forlaget Heureka Tofterup 1984 i moderne typografi (ikke gotisk skrift)).
- STANWAY, ANDREW Dr.:** *En vejledning om biokemiske celledalte, Teori- behandling og praktisk anvendelse af de 12 biokemiske remedier baseret på Dr. Schuesslers medicinske terapi.* Munkgaard Pedersens Forlag, 1983. 80 sider.
- VAARST, METTE:** Veterinær homøopati: Baggrund, principper og anvendelse med speciel fokus på økologiske malkekvægbesætninger - et litteraturreview. Danmarks Jordbrugsforskning, 1996. 118 sider.
- VAARST, METTE; BOCK, KIRSTEN OG NISSEN, JES ROSSEN; JOHNSEN, CLAUDIUS KOFOED OG HOLDEN, JON.** *Veterinær homøopati. Tredje hæfte i serien om økologisk kvæghold.* Landbrugets Rådgivningscenter, Århus 2005. 45 sider.
- VITHOULKAS, G.:** *Homøopati - Fremtidens Medicin,* Similia 1990. 126 sider.
- WEIL, DR.** *Homøopatisk Haandbog for Venner af den homøopatiske Lægemethode.* Oversat efter Originalens 3die. udgave af P. P. Ørum Aalborg, 1881. 180 sider.

Lovgivning og regler vedr. homøopatiske lægemidler

Den følgende oversigt er koncentreret om de bekendtgørelser, som er og har været fastsat for homøopati, eller som har været anvendt til at kontrollere homøopatien. Regler som homøopatiske lægemidler også er underlagt i dag vedr. f.eks. fremstilling, markedsføring etc. er generelt ikke medtaget.

1682

Anordning om apotekernes privilegerede ret til at fremstille og sælge medicin.

1794

Forordning af 5 september 1794. Angående straf for kvaksalvere, hvilke, under navn af kloge mænd og kvinder, påtage sig at helbrede sygdomme blandt almuen ...”

Denne forordning dannede op gennem 18-hundredtallet grundlag for at sikre læger eneret til at anvende homøopatiske lægemidler, på trods af den danske lægestands udbredte uvilje mod homøopatien.

1834

K. Skr. 23 januar 1834 Homøopati udøvet af personer, der ikke have jus practicandi, straffes som andet Kvaksalveri.

Det Danske Kancelli bekendtgør at kun personer med ret til at behandle har ret til at anvende homøopati.

1836

K. Skr., 2. Avgust 1836 Angående de homøopatiske Lægers ret til at dispensere Medikamenter.

1854

Lov af 3 marts 1854 hvorved Straffebestemmelsen i §5 i anordningen fra 1794 forandres
De mange retssager mod præsten L.D. Hass medfører at straffen nedsættes for overtrædelse af forbudet om, at kun læger har ret til at anvende homøopati.

1855

J.M. Skr., 31 marts 1855. For fremmede Homøopatiske Lægers Adgang til Praksis her i Landet gælde de samme Regler som om andre fremmede Læger.

1869

J.M. Skr., 22 november 1869 Forhandling af homøopatiske Lægemidler er ikke tilladt andre end Apotekere. (D.T.f. 1870 s 170)

1877

Stadf. Nr. 57, 6. marts 1877. Fundats for Fonden til oprettelse af et homøopatisk hospital.

Sundhedskoll. Skr. 21, december 1877: At der gælder samme Regler for Berettigelsen til at drive homøopati som for al anden Lægevirkosomhed (i Møller den civile medicinallovgivning IV B.)

Sundhedskoll. Skr. 21 december 1877: Apotekerne ere forpligtede til at anskaffe homøopati efter Recept af en autoriseret Læge. (I Møller den civile medicinallovgivning IV B.)

J.M.Skr. Nr. 237, 28 december 1877. Angående hvor vidt de homøopatiske Læger selv kunne dispensere deres Medikamenter

1878

J.M.Skr. Nr. 185, 7. november 1878. Angående forhandlingen af homøopatiske Lægemidler ved Apotekerne og Regler herfor

1882

Sundhedskoll. Cirk., 30. Oktober 1882. Indskærpet Apotekerne, at Udlevering af homøopatisk Medicin er undergivet de almindelige Regler for Lægemidler. (I Møller den civile medicinallovgivning V B.)

1886

J.M. Skr. Nr. 173, 2. december 1886. At det ikke er en Forening tilladt at indkøbe og til Medlemmerne fordele homøopatisk Medicin. (Der henvises til en Overrettsdom)

1920

Lov nr. 273 af 28. Juni 1920 om Udvidelse af Sundhedslovgivningens Gyldighed til de sønderjydske Landsdele.

”Personer, som ifølge de hidtil gældende Retsregler havde ret til at udøve Virksomhed som Lægpraktikanter i de sønderjydske Landsdele, skal efter Ansøgning, indgivet til Justitsministeren inden en nærmere fastsat Frist, kunne opnå Tilladelse til Fortsættelse af denne Virksomhed indenfor de nævnte landsdele, for så vidt de inden den 1. Januar 1918 var bosatte indenfor Landsdelene og drev den nævnte Virksomhed der.”

1921

Bekendtgørelse nr. 144 af 30 marts 1921 om Udøvelse af Virksomhed som Lægpraktikant i de sønderjydske Landsdele. (Justitsministeriet)

”§2 Det er Lægpraktikanter forbudt at betegne sig som læge ... ligesom det er dem forbudt at reklamere for deres Virksomhed ved Skiltning, Annoncering eller på anden Maade”. Endvidere bestemte ”§3 Virksomheden som Lægpraktikant maa kun udøves som Konsultation i Lægpraktikantens Konsultationslokale.” § 4 afgrænsede de sygdomme de måtte behandle, således at det var dem forbudt at behandle f.eks. smitsomme sygdomme og kvindesygdomme. Bekendtgørelsen bestemmer også i ”§5 Det er Lægpraktikanter forbudt at udskrive recepter.”

1922

Bekendtgørelse nr. 405 af 12 september 1922 om Udøvelse af Virksomhed som Lægpraktikant i de sønderjydske Landsdele. (Justitsministeriet)

I §3 bestemmes at: ”Virksomheden som lægpraktikant maa kun udøves som Konsultation i Lægpraktikantens Konsultationslokale med mindre den paagældende har erholdt Tilladelse af Justitsministeriet til at aflægge Sygebesøg.” I §5 bestemmes: ”Det er Lægpraktikanter forbudt at foreskrive anden Medicin end den, der kan udleveres i håndkøb.”

1934

Receptpligten. Homøopatisk medicin bliver gjort receptpligtig.

I efterfølgende bekendtgørelse bliver det tilladt for Sønderjydske lægpraktikanter at udskrive recept på homøopatisk medicin (Ballin 1972). Lovgivningsreferencer mangler.

1964

Receptpligten for homøopatisk medicin videreføres. Lovgivningsreferencer mangler.

1971

Rigsadvokaten mod Otto Ballin. Ballin blev idømt en bøde på 5000 kr. subsidiært 60 dages hæfte for at udlevere de receptpligtig homøopatisk medicin. 21 af de 26 patientvidner, der blev ført, var blevet raske af den homøopatiske medicin, de resterende 5, havde fået det væsentlig bedre efter at de stedlige læger og sygehuse ikke havde kunne hjælpe dem. To af sundhedsstyrelsens eksperter udtalte, at 1 g calciumfosfat i 1000 l vand, 1 g sølvnitrat i 1000 l vand og 1 g aluminiumklorid i 1000 l vand er helt uden virkning og fuldstændig ufarligt.

1973

Rigsadvokaten mod Otto Ballin og Lis Andersen (Ankesag)

Dom for overtrædelse af Lægemiddeloven for uden recept af have anvendt og opfordret til anvendelse af homøopatisk medicin.

Otto Ballin og Lis Andersen blev af højesteret hver idømt en bøde på 3.000 kr.

Otto Ballin mod Sundhedsstyrelsen og Indenrigsministeriet. Otto Ballin indstævnedes i 1971

Indenrigsministeriet ved Østre Landsret for at få fastslået af diverse tilskud bør være tilgængelige for befolkningen og at Sundhedsstyrelsen skal kendes uberettiget til at belægge disse stoffer med recepttvang eller apotekertvang, for uden hjemmel af have opretholdt receptpligt på homøopatisk medicin. Otto Ballin tabte i 1973 denne sag.

1975

Bekendtgørelse nr. 617 af 15. december 1975. Bekendtgørelse om undtagelse fra lov om lægemidler af visse lægemidler, som ikke har skadelige virkninger for brugerne.

Bekendtgørelsens § 1. bestemmer at "Lægemidler, som er beregnet til at indtage gennem munden eller til at påføre hud eller slimhinder, og hvis uskadelighed er velkendt, og som 1) indeholder virksomme stoffer i vægtmængder, der ikke overstiger en milliontedel af præparatets vægt, eller som 2) udelukkende indeholder naturligt forekommende stoffer i koncentrationer, der ikke er væsentligt større end dem, hvori de forekommer i naturen" – er ikke omfattet af Lægemiddelovens regler, bortset fra §...." Bekendtgørelsens ikrafttræden var den 1. januar 1976

1978

Højesteretsdom. Referencer mangler

Bekendtgørelse nr. 340 af 30. juni 1978. *Bekendtgørelse om undtagelse fra lov om lægemidler af homøopatiske lægemidler, der udleveres efter recept. (Vedrørende stærkere præparater og injektionspræparater)*

Bekendtgørelsen undtager visse lægemidler som udskrives efter recept fra lægemiddeloven:

"Homøopatiske lægemidler, der udleveres efter recept, er ikke omfattet af lægemiddelovens regler, bortset fra §...." og bestemmer endvidere i §3 at "Læger, tandlæger og dyrlæger, som udsteder recept på homøopatiske lægemidler skal til sundhedsstyrelsen have anmeldt, at de i deres praksis anvender homøopatiske lægemidler. Anmeldelsen er gyldig for en periode på 5 år."

Bekendtgørelsens ikrafttræden var den 1. august 1978.

Bekendtgørelse nr. 341 af 30. juni 1978. *Bekendtgørelse om undtagelse fra lov om lægemidler af visse lægemidler, som ikke har skadelige virkninger for brugerne. (Naturlægemedelbekendtgørelsen).*

Bekendtgørelsens indhold svar stort set til bekendtgørelse nr. 617 af 15. december 1975.

Bekendtgørelsens ikrafttræden var d. 1/8 1978

1992

Bekendtgørelse nr. 792 af 21. september 1992 om undtagelse fra lov om lægemidler af homøopatiske lægemidler

Bygger i hovedsagen på bekendtgørelse nr. 341 (1978). Her beskrives for første gang en ansøgningsprocedure for godkendelse af homøopatiske lægemidler.

Bekendtgørelsens ikrafttræden var den 1/10 1992

1994

Bekendtgørelse nr. 632 af 5. juli 1994, *Bekendtgørelse om Homøopatiske lægemidler mv.*

Denne bekendtgørelse regulerede med mindre ændringer og forlængelser de homøopatiske lægemidler frem til December 2005. Bekendtgørelsen ændrer definitionen af homøopatiske lægemidler således at fortyndingskravet sænkes fra 1/1.000.000-del til 1/10.000-del og beskriver endvidere homøopatiske lægemidlers registrering mv. samt undtager dem i hovedsagen fra lægemiddelovens regler.

Bekendtgørelsens ikrafttræden var den 15. juli 1994

1997

Bekendtgørelse nr. 855 af 14. november 1997, *Bekendtgørelse om ændring af bekendtgørelse om homøopatiske lægemidler mv.*

”Den, der fremstiller eller indfører et homøopatisk lægemiddel, der er omfattet af stk. 1, skal inden den 1. maj 1998 have anmeldt til Lægemiddelstyrelsen, at det homøopatiske lægemiddel forhandles og fortsat agtes forhandlet efter overgangsordningen” Bekendtgørelse gælder for homøopatiske lægemidler som lovligt var på markedet forud for ikrafttrædelsen af bekendtgørelse nr. 632 af 5. juli 1994.

2005

Lov nr. 1180 af 12 december 2005, *Lov om lægemidler*

Gældende lov om lægemidler som også omfatter homøopatiske lægemidler

Bekendtgørelse 1232 af 12. december 2005, *Bekendtgørelse om Homøopatisk Lægemidler mv.*

Gældende bekendtgørelse om homøopatiske lægemidler

2006

Bekendtgørelse nr. 722 af 22 juni 2006, *Bekendtgørelse om reklame for homøopatiske lægemidler*

Danske uddannelser og kurser i homøopati

Uddannelser i Danmark med mindst undervisning i homøopatiske lægemidler og deres anvendelse.

Heilpraktikerskolen Naturheilschule 81

Skovvejen 29
8850 Bjerringbro
Tlf: 6088 5070
skole@heilpraktiker.dk
www.heilpraktiker.dk
Læge Anna Iben Hollensberg og Jesper
Hollensberg

Terapeutuddannelsen

Alma skolen for antroposofisk medicin
Skolegade 59
8600 Silkeborg
Tlf. 86 80 50 52
info@alma-info.com
Heilpraktiker Peer Bach Boesen

Heilpraktikerskolen

Torning Møllevej 9
6070 Chr. Feld
Telefon 74 56 06 93
mail@heilpraktikerskolen.dk
www.heilpraktikerskolen.dk
Kenn Øhlenschläger

Antroposofisk Terapeut

Lille Hammershus kursuscenter
Hammershusvej 80
4370 Store Merløse
Tlf. 5917 9997
info@lillehammershus.dk
www.lillehammerhus.dk
Heilpraktiker Finn Nørlev

Skolen for Klassisk Homøopati

Blegdamsvej 28 E st.
2200 København N
Tlf.: (+45) 40 28 02 75
E-mail: info@homeopatiskolen.dk
www.homeopatiskolen.dk

Kortere kurser

Disse kurser er enten introducerende grundkurser eller specialkurser henvendt til en særlig målgruppe eller om et mere afgrænset emne.

Skolen for biopati og biologisk medicin

2635 Ishøj
tlf. 43 53 30 32
www.biopatskolen.dk
(Grundkursus i homøopati i uddannelsen)

Foreningen Alma

8600 Silkeborg
Tlf. 86 80 50 52
(special 1 dages kurser og 4 og 6-dages grundkurser)

Zoneterapeutskoler

Kinesiologiskoler

Danske producenter og importører af homøopatiske lægemidler

Alexapharma

Grundlagt: 1975
Importør af Sanum-Kehlbeck (Tyskland) og
Spenglersan (Tyskland) 120 Lægemidler

Homedica, Hobro Aps.

Grundlagt: 1983
Importør af Radiotron AB (Sverige)
26 lægemidler

Allergica Amba

www.allergica.dk
Grundlagt: 1984
Producerer 260 lægemidler. Importør af
ValaPharma (Sverige) 140 lægemidler.

Christian Andersen

www.homeotek.dk
Grundlagt: 1983
Importør af: Pasco (Tyskland) Boiron/Dolisos
(Frankrig), Ainthsworths (England), VSM
(Belgien) 4500 lægemidler.

AltaVet

www.altavet.dk
Grundlagt: 1992
Importør af 14 veterinærmedicinske midler fra
Dolisos (Frankrig) og Dr. Schaette (Tyskland).

Koens ve og vel I/S

www.koensveogvel.dk
Importør af 1 veterinærmedicinsk lægemiddel
fra Befupharma (Holland).

Bioforce Danmark A/S

www.bioforce.dk
Importør af A Vogel (Tyskland) 10 lægemidler

MaxiPharma A/S

www.maxipharma.dk
Grundlagt: 1979
Importør af Dr. Reckeweg (Tyskland)
76 lægemidler

Biovita A/S

www.biovita.dk
Grundlagt 1987
Importør af Heel (Tyskland) 850 lægemidler

Mezina A/S

www.mezina.dk
Importør af DHU (Tyskland) 14 lægemidler.

Camette A/S

www.camette.dk
Grundlagt: 1974
Importør af New Era (England) 33 lægemidler

Tenna Vinding

Importør af Helios Homoeopathic Pharmacy
4000 lægemidler.

Dansk Homøopatisk Laboratorium ApS

www.danskhomoeopati.dk
Grundlagt: 1980
Producerer 1700 lægemidler.

A/S Tødin

Grundlagt: 1920
Importør af Abnoba, Wala og Weleda,
(Tyskland) 15.000 lægemidler.

Holistica-Medica

www.holistica.dk
Grundlagt: 1990
Producerer 36 lægemidler.

Urteflora

Producerer 1 lægemiddel

Oversigt over dette skrifts forfattere

Konklusion [Klaus Sall]

Introduktion og definition af tradition [Klaus Sall]

Del 1

Homøpatiens introduktion i Danmark [Brade, bearbejdet af Lars Hareskov / Klaus Sall]

Den tidlige prøvning af homøpatien [Brade, bearbejdet af Lars Hareskov / Klaus Sall]

De første homøopatiske organisationer [Klaus Sall]

De homøopatiske sygehuse og klinikker [Klaus Sall / Brade, bearbejdet af Lars Hareskov]

Produktion og import af homøopatisk medicin [Klaus Sall / Brade, oversat af Lars Hareskov]

Homøopati til behandling af dyr [Klaus Sall]

Homøpatiens retsstilling [Klaus Sall]

Del 2

Homøpatiens retsstilling efter 1970 [Klaus Sall]

Uddannelse i behandling med homøopatisk medicin [Klaus Sall]

Produktion og import af homøopatiske lægemidler [Klaus Sall]

Veterinærmedicin [Klaus Sall]

Organisationer [Klaus Sall og Gunnar Hvass]

Den danske litteratur om homøopati [Klaus Sall]

Anvendelsen af homøopatisk medicin i Danmark [Klaus Sall]

Bilag 1 Referenceliste [Klaus Sall]

Bilag 2 Bøger om homøopati på dansk [Klaus Sall]

Bilag 3 Lovgivning og regler vedr. homøopatiske lægemidler [Klaus Sall]

Bilag 4 Danske uddannelser og kurser i behandling med homøopatiske lægemidler [Klaus Sall]

Bilag 5 Danske producenter og importører af homøopatiske lægemidler [Klaus Sall]

Bilag 6 Oversigt over dette skrifts forfattere [Klaus Sall]

Bilag 7 Reklame for Det Homøopatiske Apotek, Østergade 18, København (1873) [Klaus Sall]

Reklame for: Homøopatisk Apotek Østergade 18

Fra: Hirschel, Bernh. Homøopatisk lægebog, 1873 (sidste 3 opslag i bogen).

Homøopathisk Apotek,

18 Østergade 18, 3die Sal.
Kjøbenhavn.

Apotheket er beliggende isoleret, og Medicinen tilberedes efter originale Forretninger. — For Nøjagtighed garanteres. Bestillinger udføres prompte og hurtigst til moderate Priser. Ved Ordres bedes meddelt:

- 1) I hvilken Fortyndingsgrad (Potens) Medicinen ønskes, om i Draabeform, i Korn (Strøflugter) eller i Forrivning (Pulverform), eller efter hvilken Lægebog.
- 2) Den nøjagtige Adresse.
- 3) Naar Fortændelses- eller Betalingsmaaden ikke er angivet, benyttes Forfændelse mod Bostopkrævning.

Hus- & Familie-Apotheker,
hensigtsmæssigt og elegant indrettede i polerede Trækasser og Papæsker til

"Homøopathien i dens Anvendelse ved Sygesengen",
af Dr. Bernhard Hirschel,
gjennemført af Siemsen, homøopathisk Læge.
Med 12, 24, 40, 60, 80, 120 Midler, fra 2 Rd. til 20 Rd.

Hus- og Familie-Apotheker, Lomme-Apotheker og Stuver

af
Træ, Læder og Pap, overtrukket med Læred,
til forskellige
danste og fremmede Lægebøger,
haves paa Lager og selges til de billigste Priser.

Apotheker for enkelte Sygdomme, som:

Tand-Apotheker.	Choleric-Apotheker.
Strubehoste-Apotheker.	Koppe-Apotheker.
Cholera-Apotheker.	o. s. v. o. s. v.

Apotheker til Dyr.

Adresse:
Homøopathisk Apotek, 18 Østergade 18, 3die Sal.
Kjøbenhavn.

Priser

paa homøopathiske Midler i enkelte Flasker.

Slydende Potenser (Draabeform) fra 1fte (respect. 5te) til 30te incl.

500 Grm. . . . . 2 Rd. „ St. 25 Grm. . . . . 24 St.	200 — . . . . . 1 — „ 15 — . . . . . 16 —
100 — . . . . . „ 64 — 10 — . . . . . 12 —	50 — . . . . . „ 40 — 5 — . . . . . 8 —

I Strøflugter (Korn) og pulverformige Forrivninger.

500 Grm. . . . . 2 Rd. 64 St. 25 Grm. . . . . 32 St.	200 — . . . . . 1 — 32 — 15 — . . . . . 24 —
100 — . . . . . „ 80 — 10 — . . . . . 16 —	50 — . . . . . „ 48 — 5 — . . . . . 10 —

Glasrør med Strøflugter pr. Stk. 8 St.

Slydende Potenser af sjældnere Midler. Højforvinninger (fra 6te til 30te), Højpotenser (over 30te) og isopathiske Strøflugtepotenser.

25 Grm. . . . . 40 St. 5 Grm. . . . . 12 St.	15 — . . . . . 24 — smaa Glasrør . . . 10 —
10 — . . . . . 18 —	

NB. 500 Grm. = 1 Rd.
15 — — — 3 Kvint. = ca. 1 Rod.

Adresse:
Homøopathisk Apotek, 18 Østergade 18, 3die Sal.
Kjøbenhavn.

Priser

paa Midler til ndvortes Brug.

Arnica, Calendula, Helianthus, Hypericum, Symphytum, Urtica, Verbascum-Tinctur.

NB. 500 Grm. = 1 Rd., 15 Grm. = 3 Kvint. = ca. 1 Rod.

500 Grm. 1 Rd. 16 St., 250 Grm. 64 St., 200 Grm. 56 St., 100 Grm. 32 St., 50 Grm. 24 St., 25 Grm. 16 St., 15 Grm. 10 St.

Bellis, Rhus, Abrotanum, Thuja og Ruta-Tinctur.
500 Grm. 1 Rd. 80 St., 250 Grm. 1 Rd., 100 Grm. 56 St., 50 Grm. 32 St., 25 Grm. 18 St., 15 Grm. 12 St.

Arnica Haar-Olie.

En balsamisk Olie, for hvis Vægekræft for Haarbunden, Skæl og Haarskald, der foreligger talrige Bewiser, og som bruges isærlig for de sædvanlig med æther. Olier parfumerede Haarolier. Pr. Flaaske 32 St.

Dr. Herings Bjørnesfedt-Pomade,

tillavet af ægte Bjørnesfedt med Dymmarv. Pr. Kruffe 48 St.

Arnica-Spiritus.

Midlet til Indgubninger efter udmattende Dagstrefier, Svættelse i Lemmerne o. s. v.

Arnica-Plaster, } bruges som engelsk Hæfteplaster.
Calendula-Plaster, }

Arnica-Papir, meget at anbefale Personer med zart og fin Hud. Er rent og behageligt at bruge, læger udmærket og læber ippetligt.

Adresse:
Homøopathisk Apotek, 18 Østergade 18, 3die Sal.
Kjøbenhavn.

Forskjelligt.

Homoopathisk Tandpulver. Kiste 24 St.

Sundheds-Kasse nr. Bd. 16 St.

Egen-Kasse.

Præservativ- og Helbredelsesmiddel for Mund- og Kløvelygge,
1 Flaske med Brugsanvisning 48 St.

Præservativ- og Helbredelsesmiddel for Miltfyge, 1 Flaske
med Brugsanvisning 48 St.

Mælkesukker, renet, til homoopathisk Brug. 500 Grm. (1 Pd.) 1 Rd.

Strøngler (Korn), til for Stivelse. 500 Grm. (1 Pd.) 1 Rd. 16 St.

Vinaand (Spiritus), færdig, 1/4 Liter 24 St.

forlindet, 1/4 Liter 16 St.

Oblater, 1 Blad 2 St.

Steer af Horn og Poreclain, samt smaa Guldsteer.

Klaster og Glas i alle Størrelser.

Propper.

Gummede Etiketter.

Homoopathiske Lægebøger

og

Homoopathisk Literatur

befrages efter Bestilling.

Adresse:

Homoopathisk Apothek, 18 Østergade 18, 3die Sal
Kjøbenhavn.

Reklame for: Dr. Wilmar Schwabe i Leipzig

Fra: Sander-Larsen: Homøopatisk Råd giver i sygdomme hos hesten og kvæget. 1898.

Illustreret Prisliste

fra

Dr. Wilmar Schwabe

Homøopatisk Centralapothek

i

Leipzig.

(Det største homøopatiske Etablissement i Verden.)

Alle Midlerne sendes efter Bestilling til Etablissementet direkte mod Postopkrævning.

Adresse: Dr. Wilmar Schwabe i Leipzig.

For enhver Landmand eller Kreatureier, som ønsker at gjøre Forsøg med den homøopatiske Lægemetode er det nødvendigt at være i Besiddelse af et Husapothek indeholdende de fornødne homøopatiske Midler. Her som altid er det heldigt naar Hjælpen kommer saa hurtigt som muligt, da ellers den kostbare Tid let forgaar med at sende Bud paa Apotheket. Dertil kommer, at ikke alle Apotheker i Danmark fører homøopatiske Lægemidler, og flere af disse kunne ikke kjøbes i Håndjob, men kun efter Recept.

For at være vis paa at opnaa et gunstigt Resultat af Kuren maa Lægemidlerne have deres virkelige Kraft, være tilberedt af de bestemte Planter, indsamlede paa de heldigste Tider og paa bestemte Dagesteder, samt være i den rette Fortyndingsgrad; man bør derfor kun kjøbe sine Lægemidler paa Apotheker, som have homøopatiske Officiner og helst paa de store homøopatiske Centralapotheker, som udelukkende tilberede og forhandle homøopatiske Lægemidler.

Et saadant Centralapothek er det af Dr. Wilmar Schwabe i Leipzig ledede første Rangs Etablissement, i hvilket alle Lægemidlerne tilberedes efter de strengeste videnskabelige Principper, saaledes at de have bevaret deres fulde Kraft. De fortrinlige Midler have skaffet Etablissementet Berdensry, saa

Varemærke.

at der derfra forsendes Medicin over hele den civiliserede Verden.

For at være øgte er enhver Forsendelse forsynet med det indregistrerede forstaaende Varemærke.

Brevadresse: Dr. Wilmar Schwabe i Leipzig.

Sander-Larsen, Homøopatisk Råd giver.

Illustreret Prisliste.

274

Det bemærkes udtrykkelig at de Lægemidler, som forefindes i Veterinærapothekerne er tilberedt og findes i samme Fortyndinger som den for Mennesker brugelige homøopatiske Lægemidler den første kan, anvendt i passende Dosis (3 til 5 Draaber),

Illustreret Prisliste.

275

altsaa benyttes til Mennesker, ligesom de Lægemidler, som forefindes i almindelige homøopatiske Husapotheker, kan bruges til vore større Husdyr, naar blot Dosis gjøres tilstrækkelig stor (25 til 30 Draaber).

Det homøopatiske Centralapothek i Leipzig ledet af Dr. Wilmar Schwabe. Det store Arbeidsfal.

Brevadresse: Dr. Wilmar Schwabe i Leipzig.

Brevadresse: Dr. Wilmar Schwabe i Leipzig.

Deterinairapotheker.

Til den af Dyrslæge Sander-Larjen udgivne Raadgiver i Sygdomme hos Hænen og Kvæget hvortil denne Prisliste er hæftet, har Dr. Willmar Schwabe sammenfat følgende Apotheker.

No. 1. Stort Dyrslægeapothek

indeholdende alle de i Vogen nævnte Midler, ialt 50 indvendige Midler, i Mængder fra 25 Gram til 100 Gram.
Lægemidlerne leveres i en laferet solid Træflask med Laas.
En Apothek vilde blive for omfattende leveres de indvendige Midler i en særskilt Kasse. 6 indvendige og 1 Flasker Muriatis acidum.
Der medgives ethvert Apothek 1 Palle Sugevat, 1 Saar-Tinproitte og 1 Glasproitte.

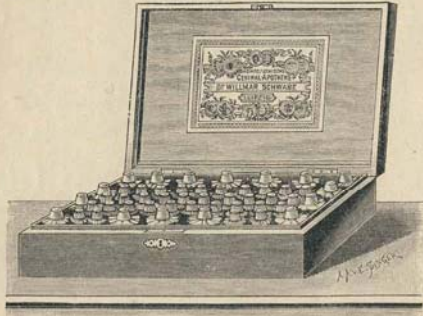

Fig. 1.

Apotheket er passende for Dyrslæger og store Landeindomsbesiddere.
Pris Kr. 73.—

Brevadresse: Dr. Willmar Schwabe i Leipzig.

No. 2. Lille Dyrslægeapothek

indeholdende de samme Midler i Mængder fra 10 til 50 Gram, saaledes at de almindeligst brugte Midler findes i 25 og 50 Grams Flasker, de sjældnere brugte Midler i 10 Grams Flasker. 6 indvendige Midler leveres i en særskilt Kasse i Mængder 100 til 200 Gram tillegedes 1 Flasker Muriatis acidum (Saltfure), 1 Palle Sugevat, 1 Saar-Tinproitte og 1 Glasproitte.
Dette Apothek passer for middelstore Besætninger. Pris: Kr. 48.—

No. 3. Stort Husapothek

indeholdende 12 indvendige Midler og 4 udvendige Midler i Mængder fra 50 Gram til 100 Gram, Lægemidlerne leveres i en solid laferet Træflask med Laas og der medgives ethvert Apothek 1 Palle Sugevat, 1 Saar-Tinproitte, 1 Glasproitte og 50 Gram Muriatis acid. (Saltfure).

Fig. 2.

Dette Apothek vil være tilstrækkelig til de almindeligst forekommende Sygdomme i Besætninger paa 4 Heste og 10 Køer. Pris Kr. 32.—

Brevadresse: Dr. Willmar Schwabe i Leipzig.

18*

No. 4. Lille Husapothek

indeholder de samme Midler: 12 indvendige og 4 udvendige i Mængder fra 25 Gram til 100 Gram og passer for mindre Besætninger: 2 Heste og 10 Køer.
Ethvert Apothek medgives 1 Palle Sugevat, 1 Saar-Tinproitte, 1 Glasproitte og 50 Gram Muriatis acid. (Saltfure).
Lægemidlerne leveres i en solid laferet Træflask med Laas.
Pris: Kr. 23.50.

Almindelige homøopatiske Husapotheker i 5 Størrelser.

Med Fortyndninger og Forrøininger.

Foruden disse Apotheker findes flere andre forskelligt sammensatte, indeholdende fra 25 Midler til 134 Midler der leveres i til høende Prise ved.

Fig. 3. Forbedret Husapothek med 66 Midler.

1. Husapothek med 24 Midler i 5 Grams-Flasker. Pris Kr. 9.—
2. Husapothek med 25 Midler i Flasker paa 5 til 15 og 25 Gram saaledes forbedrede Husapotheker, med de almindeligst brugte Midler i større Mængder, de sjældnere benyttede Midler i mindre Mængder, 5 Gram. Pris Kr. 12.—
3. Husapothek forbedret, med 42 Midler i 5—15—25 Grams-Flasker. Pris Kr. 17.50.
4. Husapothek forbedret, med 66 Midler i 5—15—25 Grams-Flasker. Pris Kr. 24.50.
5. Husapothek forbedret, med 134 Midler i 5—15—25 Grams-Flasker. Pris Kr. 48.—

Brevadresse: Dr. Willmar Schwabe i Leipzig.

Fig. 4. Forbedret Husapothek med 134 Midler.

Alle disse Apotheker leveres i elegante polerede Røddetræskasser, forsynede med god Laas. De forbedrede Apotheker indeholde Hovedmidlerne i større Flasker (25 Gram), de sjældnere brugte i mindre Flasker (5 Gram), Apothekerne vilde saaledes bedre være til deres Formaal, at være et Husapothek, til Brug ved de almindeligst forekommende Sygdomme.

Homøopatiske Talskapotheker.

Midlerne ere indsluttede i en betvem Løst, saa det let kan medtages i Sugebeleg.
Dyrslæge med 15 flydende Potenser og Forrøininger. Pris Kr. 8.50.

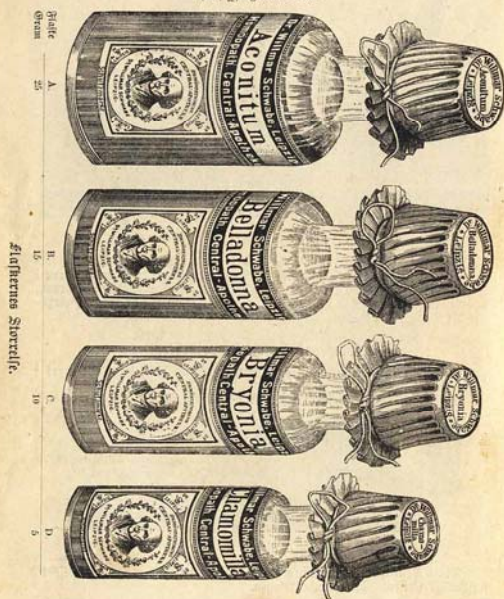
Fig. 5.

Disse Talskapotheker forefindes i forskellig Udførelse og Størrelse til forskjellige Priser. See Hovedkatalogen.

Brevadresse: Dr. Willmar Schwabe i Leipzig.

Enkelt Løgemidler i Flasker
til indvendig og udvendig Brug hos syge Husdyr.

Prisfølgende Side.

Brevadresse: Dr. Willmar Schwabe i Leipzig.

Prisliste for Levering af enkelte Flasker.

Skulde en Eier af de nævnte Løgemidler mangle et eller andet Middel, eller skulde han ønske et nyt Løgemiddel, eller en større Mængde af et Middel, leveres saadanne til eftertænksomme billige Priser. Men man beder om nøie Oplyselse af hvilken Potens, om flydende eller forriving. Flaskestørrelsen er anført paa foranstaaende Table.

a. Til indvendig Brug.

3 stærke gule, godt proppede Flasker
Flasker med Glasprop efter Størrelsen 15 til 60 Ere dyrere.)

	flydende Potenser	forrivinger	Tabletter
500 Gram	Rkr. 4.50	Rkr. 6.—	
200 "	" 2.75	" 3.75	
100 "	" 1.80	" 2.50	Rkr. 3.—
50 "	" 1.20	" 1.75	" 1.75
25 "	" .75	" .70	
15 "	" .50	" .50	Helst fra 80 Tabletter
10 "	" .30	" .35	Rkr. .75.
5 "	" .20	" .25	

b. Til udvendig Brug.

	Gram 500	250	200	100	50	25
30. Arnica	Rkr. 2.50	1.50	1.30	—80	—50	—30
Calendula	" 2.50	1.50	1.30	—80	—50	—30
Rhus tox.	" 3.50	2.—	1.75	1.25	—75	—40
Symphytum	" 2.50	1.50	1.30	—80	—50	—30
Thuja	" 3.50	2.—	1.75	1.25	—75	—40

Muriatis acid. (Salture) 100 Gram i herfildt lille Kasse Rkr. 1.25.
Ujuel 100 Gram Rkr. 1.—. Arealin 125 Gram Rkr. 1.25. Sugevat, 1 Paffe Rkr. —.30. 1 Glasproite Rkr. —.50. 1 Timproite (10 Gram) Rkr. 1.25.

Homöopatiske Specialmidler.

Arnica-Hovsalve, fortrinligt Middel for Hornsalte. Daaer a 250 Gr. Rkr. 1.50
Arnica-Sugevat i Paffe Rkr. —.30.
Dyrlege Sander-Larvens desinficerende Hovsmørelse, som er god ved alle Sygdomme i Hornet, til 1 Rkr. Flasken.

Brevadresse: Dr. Willmar Schwabe i Leipzig.